

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.
Historisk-filologiske Meddelelser. **II**, 8.

GOETHES FAUST

I AARENE 1788—89

AF

CHR. SARAUW

KØBENHAVN

HOVEDKOMMISSIONÆR: ANDR. FRED. HØST & SØN, KGL. HOF-BOGHANDEL
BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI

1919

Pris: Kr. 1,75

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs videnskabelige Meddelelser udkommer fra 1917 indtil videre i følgende Rækker:

Historisk-filologiske Meddelelser,
Filosofiske Meddelelser,
Mathematisk-fysiske Meddelelser,
Biologiske Meddelelser.

Prisen for de enkelte Hefter er 50 Øre pr. Ark med et Tillæg af 50 Øre for hver Tavle eller 75 Øre for hver Dobbelttavle.

Hele Bind sælges dog 25 % billigere.

Selskabets Hovedkommissionær er *Andr. Fred. Høst & Søn*, Kgl. Hof-Boghandel, København.

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

Historisk-filologiske Meddelelser. **II**, 8.

GOETHE'S FAUST

I AARENE 1788—89

AF

CHR. SARAUW

KØBENHAVN

HOVEDKOMMISSIONÆR: ANDR. FRED. HØST & SØN, KGL. HOF-BOGHANDEL

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI

1919

Paa disse Blade afhandler jeg, i Tilknytning til min Entstehungsgeschichte des Goethischen Faust, København 1917 (Videnskabernes Selskabs Historisk-filologiske Meddelelser. I,7), særlig dennes første Afsnit, og under Hensyn- tagen til Professor V. VEDELS Bemærkninger i »Tilskueren« 1918, Juli, S. 51 ff. samt Professor A. B. DRACHMANN'S Af- handling »Faust-Problemer« i »Nordisk Tidsskrift« 1919, S. 173 ff., en Række Spørgsmaal vedrørende de Partier af Goethes Faust, som maa være nedskrevne i Foraaret 1788 og det næstfølgende Aar: en Del af Pagts scenen, Hexenküche, Wald und Höhle.

I. PAGTSLUTNINGEN

Det er en bekendt Sag, at Goethe i sin Udformning af Djævelpagten afviger meget skarpt fra Overleveringen i de gamle Faustbøger og Folkeskuespillet eller Marionetspillene om Dr. Faust. Den ægte Fausttradition krystalliserede sig i den strammeste Lutherske Orthodoxis Dage, da man ikke kunde se med milde Øjne hverken paa overmenneskeligt Videbegær eller paa uborgerlig Livstrang. Faustsagnet er da et Udtryk for dyb moralsk Forargelse og dømmes selvfølgelig sin Helt til Helvede. Baade Folkebøger og Folkespil lader Faust slutte sin Pagt paa den Betingelse, at han efter 24 Aars Forløb skal hjemfalde til evig Fortabelse.¹ Og han bliver da ogsaa ganske rigtig 'hentet' ved Fristens Udløb.

Denne Form for Djævelpagten er nu rigtignok saare ugunstig for det kontraherende Menneske, der ikke vel kan staa sig ved at sælge sin evige Salighed for 24 Aars Liv i jordisk Herlighed. I Middelalderen havde man hjulpet paa det ved at lade den hellige Jomfru gribe ind (Theophilus, Fru Jutta). I nyere folkelig Overlevering forekommer der Djævelpagter, der erstatter Aaremaal ved Væddemaal, idet Kontrakten indeholder en Bestemmelse, der gør det muligt for en Pagtslutter, som bevarer sin Aandsnærværelse, at udnytte Djevlels Tjeneste uden at hjemfalde til Helvede. Derved

¹ Das Volksbuch vom Doctor Faust (PETSCH), S. 21; Pfitzer (A. KELLER), S. 122; Faustbuch des Christlich Meynenden (SZAMATÓLSKI), S. 9; Marlowe, Doctor Faustus, Sc. V; og derefter Folkeskuespillet, ENGEL 1882, S. 219; BRUINIER, Zs. f. d. Philol. XXX, S. 339.

taber Forholdet en Del af sin dystre Alvor, en vis dramatisk Spænding træder i Stedet. Da nu Pagten i Goethes Faust netop er en Kontrakt med Væddemaalsklausul, saa ligger den Tanke nær, at han kunde være paavirket af mundtlig Overlevering af denne Art. Hvad jeg hidtil har fundet af saadanne Sagn i Tyskland, staar dog temmelig fjernt.¹ Men paa dansk Grund, ialfald i Slesvig, har man Historier om Djævelpagter, der i den ydre Form kommer nær til Goethes Behandling af Motivet.² Det er navnlig Præster, der slutter Pagt paa denne Maade — disses aandelige Overlegenhed forklares jo ganske simpelt af Samfund med den Onde, Uddannelse i den sorte Skole. Kontrakten indeholder da en saadan Klausul, som at Vedkommende vil hjemfalde til Helvede, hvis han nogensinde barberer sig uden om Lørdagen, hvis han nogensinde skifter sin Uldtrøje el. lign. Det gælder da blot om altid at være paa sin Post, altid at huske paa Betingelsen. Pastor Fabricius i Medelby, Tønder Amt, forpligtede sig til aldrig at gaa med mere end eet Strømpebaand. Sommetider naar han vaagnede om Mor-

¹ Beslægtet, men dog i et væsentligt Punkt forskellig, er den Art Djævelpagter, der omtales i GRIMMS Deutsche Mythologie³ S. 970 (Bärenhäuter-Sagn). Sml. BOLTE und POLÍVKA, Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm II (1915), S. 423 ff. — I J. W. WOLFS Hessische Sagen (1853), Nr. 130, har en Djævelpagt denne Form: Djævelen: 'Ich will dir dienen, wenn du mir nur immer Arbeit gibst, hast du aber keine für mich, dann bist du mein. Willst du das?' Der Mann dachte: 'Arbeit will ich schon immer für dich haben, daran soll es nicht fehlen', und ging den Vertrag ein. — Efter Luthers Tischreden Cap. IX (1723, S. 172) kan man slippe ud af Forholdet ved at afsvære Djævelen, gøre Bod og føre en gudfrygtig Vandel; sml. ogsaa Schlesiens volkstümliche Ueberlieferungen IV, S. 657. Sammesteds S. 688 en 5-aarig Pagt med en Væddeløbsklausul, Guds Moders Billede frelser Pagtslutteren. Fortællinger om hvorledes Djævelen vædder at han kan udføre et vist Arbejde i en bestemt Tid (smstds. 697 ff.) hører ikke herhen. En Jæger forskriver sin Sjæl til Djævelen mod 1000 Frikugler, som han dog er forpligtet til at stikke bagvendt i Løbet, naar han lader. Da han passer at overholde denne Forskrift, har Djævelen intet Krav paa hans Sjæl (smst. 715). — W. FISCHER'S Geschichte der Teufelsbündnisse (1907) er desværre udsolgt og mig utilgængelig.

² Se MÜLLENHOFF, Sagen etc. aus Schleswig-Holstein, S. 192 f.

genen, laa der to Strømpebaand foran hans Seng, men den Præst var en klog Mand og gik ikke i Tøiet, og Djævelen fik ham skam ikke!

Hos Goethe ligger Væddemaalsklausulens Betingelse i et høiere Plan, idet Afgørelsen gøres afhængig af om Faust kan bevare sin rastløse Fremdrift. 'Werd' ich zum Augenblicke sagen: Verweile doch! du bist so schön! Dann magst du mich in Fesseln schlagen, Dann will ich gern zu Grunde gehn!' Selve dette Motiv har Goethe naturligvis ikke udefra, men fra sin egen Natur. Men i det rent formelle tror jeg han er paavirket af Fortællinger som de nævnte. Og selvom den Form for Væddemaalskontrakter, der kommer nærmest til hans Behandling af Motivet, kun skulde forekomme indenfor det danske Monarchis Grænser, saa ligger deri ingen Vanskelighed. Da han tidlig kom i nær personlig Forbindelse med forskellige danske Statsborgere — f. Ex. Schönborn 1773, Boie 1774 — saa kunde han saare let komme til at høre derom. Men selvfølgelig er det umuligt her at komme videre end til Formodninger. — Hvis han er kommen helt selvstændig til sin Nydannelse, saa er dens Analogi med disse folkelige Djævelpagter dog altid af Interesse og Parallelen i visse Maader lærerig.

At Goethe først sent skulde have fundet og fastslaaet sin Form for Fausts Pagtslutning, er ikke troligt. Sidste Termin er Februar 1788 under Opholdet i Rom. Men Planen synes at maatte være en Del ældre. Urfaust — de Partier der er skrevne i 1774—75 — gaar nødvendigvis ud fra den Forudsætning, at Faust har kontraheret. Allerede her er jo Djævelen hans lydige Tjener og et saadant Gode opnaar man nu eengang ikke uden Kontrakt. Ogsaa om Indhold og Form af Kontrakten maa Digteren allerede dengang have haft sine Tanker, fordi dette Punkt er aldeles afgørende for den hele Handlings Forløb. Pagts scenen blev dengang endnu ikke fæstet til Papiret, men man kan dog danne sig

en Mening om den tilsigtede Udførelse af Pagtmotivet, naar man tager Hensyn til den unge Digtets Naturel og hans aandelige Udvikling, som vi kender den gennem de ikke faa Udtalelser om religiøse Spørgsmaal i hans Ungdomsskrifter og Breve. Derefter er det for det første aldeles ikke troligt, at Goethe nogensinde skulde have tænkt sig at lade Faust hjemfalde til Helvede: hans hele optimistiske Tænkemaade taler bestemt derimod. Men ligesaa ubrugelig maatte efter hans Natur enhver Opfattelse af Pagtforholdet være, der løste Knuden ved at lade Faust gøre Bod eller ved at lade et guddommeligt Magtsprog gribe frelsende ind. Hans Tankegang i religiøse Spørgsmaal er fra første Færd præget af Grundsætningen: *Selbst ist der Mann*, af Overbevisning om at et Menneskes gode og sunde Natur er i Stand til ved egen Kraft at overvinde de Indflydelser der drager nedefter. Man kan overhovedet ikke tænke sig nogen Form for en Djævpagt der stemmer bedre med Goethes, ogsaa den unge Goethes, Tankegang, end den der blev endelig fastslaaet og udført i 1788. Rastløshedsprogrammet er Goethes eget fra hans tidlige Ungdom («Entstehungsgeschichte», S. 74 ff.), og den Tanke at bygge en Djævpagt paa dette Motiv forudsætter ingen Livserfaring, er fuldkommen saa naturlig for en Yngling som for en moden Mand.

Nogen Støtte for min Antagelse at Goethe allerede ganske tidlig, allerede i Frankfurt, har tænkt sig Pagtforholdet ordnet paa lignende Maade som hans senere Digtning fremstiller det, tror jeg da ogsaa at finde i et Paralipomenon (Weimar-Udgaven Bd. 14, S. 311 f., Nr. 56), som man — efter Vandmærket i det Papir det er skrevet paa, og ligeledes af stilistiske Grunde — sætter til Frankfurtertiden. Det er en lille Monolog af Mephistopheles om hans Forhold til Faust, i sin Form nærbeslægtet med de korte Enetaler der slutter flere Scener i Urfaust (526—29, 716—18). Den kan ikke høre til en planlagt Pagtscene, som PNIOWER (Vierteljahrschrift f.

Literaturgeschichte V, S. 424 ff.) har formodet, men maa være bestemt for en Scene længere henne i Stykket, snarest for det af »Trüber Tag« tydeligt forudsatte Parti efter Valentinscenen. Kun i en saadan Scene er Nr. 55:

Und der zuerst sich wie ein Gott erging,
Befindet sich noch wohl am Schweinekoben,

overhovedet tænkeligt. Mephistopheles anstiller her følgende Betragtning:

Auf diesem Wege rollt es eben
Recht hurrliburli durch das Leben.
Er nagt nicht lang an Einem Knochen:
Ich muss es ihm gepfeffert kochen.

Han taler af Erfaring: Denne Vei som vi hidtil har fulgt fører os hovedkulds igennem Livet. Faust gnaver ikke længe paa eet og samme Købden, derfor maa jeg se at tillave hans Mad med Krydderi. Her er Fausts Rastløshed og Unøisomhed tydeligt malet. Men Mephistopheles er aabenbart ikke glad over at det gaar saa rask afsted, at Faust saa hurtigt bliver ked af de Nydelser han skaffer ham; han vil aabenbart bremse Faust ved at give ham mere pebrede Retter, mere krydrede Nydelser. Altsaa maa det vel være ham om at gøre at stille Faust tilfreds og bringe ham til Ro. Det synes mig at tale stærkt for at den endelige Form for Pagtforholdet allerede dengang foresvævede Goethe, at allerede i Ungdomsplanen Kontrakten skulde være et Væddemaal om, hvorvidt Mephistopheles kunde faa Faust til at lægge sig paa den lade Side.

Pagtens Bestemmelser fastsættes ved en mundtlig Forhandling, under hvilken først Mephistopheles formulerer det for ham afgørende: han vil tjene Faust i dette Liv, imod at Faust skal tjene ham i det hinsidige. Derpaa formulerer

Faust paa sin Side den Betingelse, der giver Kontraktforholdet Karakter af en Art Væddemaal. Dette gaar Mephistopheles udtrykkelig ind paa, og derefter underskriver Faust Pagten med sit Blod. Der staar ganske vist ikke udtrykkelig at dette finder Sted, og det bestrides nu af Professor DRACHMANN (S. 181); men at det er Meningen følger dog allerede deraf at der føres en længere Forhandling derom (V. 1714—1740), som vilde være ørkesløs og derfor dramatisk utilstedelig, hvis den ikke skulde føre til Handling. Det gør intet til Sagen at Goethe ingen Sceneinstrux giver derom, det hænder ogsaa ellers at han er kneben med saadanne Anvisninger, naar det fremgaar af Dialogen, hvilke ydre Handlinger der skal foretages. Sml. de tyske Fortolkere SCHRÖER og WITKOWSKI til Stedet; andre som MINOR og ERICH SCHMIDT gør ingen Bemærkning om dette Punkt, der sikkert har været dem selvfølgelig. I WITKOWSKIS Note skinner Scenetradition igennem, og jeg har ved Forespørgsel ikke kunnet erfare andet end at Sagen opfattes saaledes ved de tyske Scener. Med Ordene: 'So mag es bei der Fratze bleiben,' tager Faust Pennen. Mens han underskriver, staar Mephistopheles og nyder Situationen; Ordene: 'Blut ist ein ganz besondrer Saft!' udtrykker hans inderlige Velbehag. Efter at have underskrevet siger saa Faust: 'Nur keine Furcht, dass ich dies Bündnis breche'. — Goethes Mening om Sagen fremgaar iøvrigt af det Djævlekor han i 1814 forfattede for Fyrst Radziwill til en Privatopførelse, i hvilket Sætningen: 'Wird er schreiben? Er wird schreiben!' varieres. I 1829 blev dette Kor omarbejdet for Komponisten Eberwein og nye Varianter tilføiede: 'Er schreibt! Er schreibt! Und zwar mit ganz besonderm Saft' (GRÄF II. 2. 499). Og i Anden Dels anden Akt bringer Mephistopheles den efter Helena-besværgelsen ved Hoffet afmægtige Faust tilbage til Studereværelset, lægger ham paa Sengen og mønstrer saa Omgivelserne. Han tager fra Knagen den gamle Pels, i hvilken han i

sin Tid saa prægtigt agerede Professor, og ryster den saa Insekterne flagrer ud af den. Og paa Bordet finder han — den Pen hvormed Faust, da de sidst var paa dette Sted, undertegnede Pagten. Han ser endnu det størknede Blod i Røret og udbreder sig over, hvilken uvurderlig Skat dette Stykke vilde være for en Samler. Om Goethes Opfattelse kan der da ikke være Tvivl.

Af Mephistos Ord (1707): 'Bedenk es wohl, wir werdens nicht vergessen', kan man ikke med Professor DRACHMANN (S. 183) slutte at han ikke tænker sig Væddemaaloptaget i Forskrivningen. Da nemlig Tidspunktet for Tjenestetidens Udløb afhænger af den fastsatte Betingelse, saa gælder det for Mephistopheles om at gribe til, saa saare Faust ved at erklære sig tilfreds hidfører det afgørende Øieblik. Det er da ikke nok for ham at have Klausulen skriftligt fixeret, han maa ogsaa huske at han har den, for ikke at spille Tid og Møie.

Efter alt dette bliver da Pagt, Væddemaal, Forskrivning ikke tre Ting, men een og samme Ting. Forskrivningens nøiagtige Ordlyd erfarer vi ganske vist ikke, men dens væsentlige Indhold fremgaar af den mundtlige Forhandling. Det der skal gælde er utvivlsomt — som ved enhver Kontrakt slutning — det hver Part har forlangt optaget og ingen af Parterne har afvist. Dermed har jeg i Virkeligheden besvaret den lange Række Spørgsmaal som Professor DRACHMANN med stor Skarpsindighed (S. 181 f.) reiser med Hensyn til Forstaaelsen af Kontraktforholdet, og tør indskrænke mig til at bemærke om det Hovedspørgsmaal: hvorledes det skal konstateres at Faust har tabt Væddemaaloptaget? at det afgør ifølge Pagten Faust selv ved at udtale Ordet: 'Verweile doch!' Han tilføier endda en udtrykkelig Forsikring om at ville holde Kontrakten loyalt: 'Nur keine Furcht, dass ich dies Bündnis breche!'

Medens jeg i meget samstemmer med MINOR (Bd. 2,

S. 195), kan jeg ikke give ham Ret i følgende: 'Der Teufel übernimmt also nicht, wie man wohl gemeint hat, ein Risiko, sondern er hat jetzt eine doppelte Chance.' Saavist løber Mephisto en Risiko ved Klausulens Indførelse i Pagten, idet Faust opnaar en Mulighed for at slippe ud af Kontraktforholdet. Det er det Goethe betoner overfor Boisserée (³/₈ 15): 'Faust macht im Anfang dem Teufel eine Bedingung, woraus Alles folgt'.

Ligesom Faust slutter Pagten uden nogen Bekymring, i fuld Tillid til at den Higen fremefter, der er hans inderste Natur, aldrig vil kunne kues eller hæmmes, saaledes bekymrer han sig i hele sit Liv aldeles ikke om den. Den ligger ganske under ham. 'Det jeg lover er netop det selv samme som jeg med al min Kraft stræber efter' (V. 1742 f.). Med eller uden Pagt vil han være lige rastløs. Dette er fuldtud konsistent. Mephistopheles derimod har Grund til at nære Bekymring for Udfaldet, derfor planlægger han, i Monologen efter Pagtslutningen, en Nedbrydning af Fausts Jeg, der uanset Pagten skal føre ham til Maalet. Ogsaa dette er konsistent.

Da Faust som hundredaarig Olding (Eckermann ⁶/₆ 31) endelig erklærer sig tilfreds — med et perspektivisk Øieblik — og synker død om, udtaler Mephistopheles disse Ord (11587 ff.):

Ihn sättigt keine Lust, ihm gnügt kein Glück,
 So buhlt er fort nach wechselnden Gestalten;
 Den letzten, schlechten, leeren Augenblick,
 Der Arme wünscht ihn fest zu halten.
 Der mir so kräftig widerstand,
 Die Zeit wird Herr, der Greis hier liegt im Sand.

Der er ved disse Ord for det første en lille sproglig Mærkelighed. Af de sex Præsensformer i de sex Vers har kun den sidste virkelig Præsensbetydning, de øvrige udtrykker noget Forbigagent, et praesens in praeterito. Dernæst falder det let i Øinene, at Vers 3—4 staar i Modsætningsforhold til

Vers 1—2: Lyst og Lykke kunde ikke tilfredsstillende ham, stadig higede han efter ny Omskiftelse; først det sidste, tomme Øieblik, Dødsoeblikket, behagede ham i den Grad, at han ønskede at fastholde det. Og Antithesen gentages i de to sidste Vers: Mig modstod han kraftigt, jeg formaaede ikke at tilfredsstillende ham, men Tiden har hjulpet, i sit Døds-øieblik har han udtalt sit 'Verweile!'.

Denne Modsætten er afgørende for Stedets Mening, man kan ikke tage hvert Led for sig, men maa holde dem sammen. Derfor synes Professor DRACHMANN'S Bemærkning herom (S. 185) mig ikke ret at ramme: 'han udtaler selv at han har tabt sit Væddemaal'. Det gør han ikke, han mener, med Skin af Ret, at have vundet det, omend ikke ved sit eget Arbeide, da Faust jo dog har udtalt det 'Verweile!', som han (V. 1700) ved Pagtslutningen har sat som Betingelse for at hjemfalde til Djævelens Herredømme. Mephistopheles holder sig med andre Ord — som saa mange Mennesker gør i Kontraktforhold — til Kontraktens Bogstav og overser at han efter Kontraktens Mening har tabt Spillet.¹

Efter dette kan jeg selvfølgelig ikke slutte mig til Professor DRACHMANN'S Betragtning (S. 183), at 'for Mephistopheles existerer Væddemaaliet ikke'. Saa sandelig existerer det for ham, han sætter endda alt sit Haab til det, efterat Planen om at depravere Faust, som han oprindelig (i Monologen) ventede sig mere af, ganske er slaaet feil. Men man kan ikke forlange, at Goethe med visse Mellemrum skulde fremstille ham 'lurende' paa det afgørende Øieblik. Vi veed af Pagts scenen eengang for alle, at han gør det, vi ser ved Fausts Død at han ikke har glemt det: vilde det ikke have været Tegn paa aandelig Armod, om Goethe havde fremhævet Motivet oftere? Jeg maa ogsaa tage et Forbehold overfor

¹ Min Opfattelse af dette Spørgsmaal stemmer nøie med WITKOWSKI'S udførligere Redegørelse (Goethes Faust II, S. 113 f., 124 ff.), til hvilken jeg derfor henviser Læseren.

hvad der siges S. 185,¹ 'at der er en Modsigelse tilstede mellem Mephistopheles's Opfattelse af Faust og det Væddemaal han lige har indgaaet. Som han (i Monologen) skildrer Faust, maatte han være alvorlig bange for at tabe sit Væddemaal; og dog taler han som den der er sikker paa at vinde'. Ja som Faust af Naturen er, kan Mephistopheles vist ikke med Udsigt til Held slutte Væddemaal med ham, det staar ham ogsaa temmelig klart, og derfor lægger han an paa at depravere ham. Han er ikke sikker paa at vinde Væddemaalet, men han er (med Urette) sikker paa at vinde Magt over Faust². Jeg finder derfor ikke nogen Modsigelse mellem Monologen og Pagtslutningen.

Jeg kan heller ikke dele den Synsmaade: at det Spørgsmaal, om et Menneske er ophørt at udvikle sig, at stræbe, ikke lader sig besvare paa noget enkelt, bestemt Punkt af Menneskets Liv, og at det overhovedet ikke kan konstateres indenfor Digtets egenlige Handling, om Faust har tabt eller vundet sit Væddemaal (S. 186). Det kan vist være meget rigtigt at vi, naar Talen er om vore Medmenneskers Fremdrift eller Stilstand, i mange Tilfælde gør bedst i at overlade Spørgsmaalets Afgørelse til Guddommen. Men Goethes Mening om Faust er ganske utvivlsomt den, at han, fra det Øieblik Vendingen i hans Liv indtræder (Walpurgis), uafbrudt — om end ikke uden nu og da at snuble — stiger, stræber, udvikler sig. 'In Faust selbst eine immer höhere und reinere Tätigkeit bis ans Ende', siger Goethe til Eckermann (^{6/6} 31). Der kommer ikke noget Punkt, hvor han gaar i Staa. Og jeg har ikke meget tilovers for den Læser, som ikke ved Afslutningen af dette hundredaarige Liv er klar over at Faust har gjort Mephistos Anslag til Skamme.

Det er saavist ikke let at afbalancere Goethes forskellige Udtalelser i og udenfor Faustdigtningen om det jordiske

¹ L. 19 skal der for 'senere Tidspunkt' sikkert læses 'tidligere Tidspunkt'.

² Sml. nedenfor S. 19 f.

Livs Forhold til og Betydning for Livet hinsides.¹ Man kommer vel ikke videre end til at konstatere en vis ustadig Ligevægt i hans Tanker derom. Forsaavidt kan jeg ikke finde det urimeligt at der — selv efter de store Indrømmelser Professor DRACHMANN gør min Bedømmelse af disse Udtalelser — kan blive 'en Nuance' mellem hans og min Opfattelse tilbage (S. 189). Men jeg maa dog nære nogen Frygt for at denne Nuance ret beset er en temmelig dyb Kløft. Professor DRACHMANN anerkender jo vel at 'den transscendente Afslutning' er en integrerende Del af Faustdigtningen (S. 186), men gør sig Umage for at vise, at 'Fausts Afvisning af Udødelighedstanken' (S. 190) har ligget Digteren stærkere paa Hjerte. Gang paa Gang skal det være indskærpet, 'at Problemet kun angaar dette Liv, ikke det tilkommende'; 'her skal Afgørelsen falde, dette Livs Synskres skal begrænse Problemet'. — Jeg frygter for at der her gives Digtet en moderne Belysning, som Goethe ikke vilde have godkendt.

Først og fremmest kan jeg ikke finde den moderne Opfattelse i Herrens Ord til Mephistopheles: 'So lang' er auf der Erde lebt, so lange sei dir's nicht verboten. Es irrt der Mensch, so lang' er strebt'. Den simple Mening af disse Ord er dog, at Djævelen efter Fausts Død ikke skal have Lov til at efterstræbe ham mere. Kan han ikke naa sit Maal indenfor denne Frist, saa har han tabt Spillet. Og naar Herren saa fortsætter: 'Zieh diesen Geist von seinem Urquell ab', saa synes Tankegangen mig, langtfra at være moderne, snarest at være emanatistisk som i den gamle Mahomet-Hymne (sml. »Goethes Augen«, S. 166). Om nu Mephistos Svar: 'Da dank' ich Euch; denn mit den Toten Hab' ich mich niemals gern befangen . . .' virkelig skal vidne om Misforstaaelse af Herrens Mening, som Professor DRACHMANN

¹ Disse Udtalelser har jeg søgt at samle i størst mulig Fuldstændighed i min Entstehungsgeschichte, S. 62—104. Enkelte Tilføielser findes spredt i »Goethes Augen«, navnlig S. 96, S. 166 f. og S. 186.

hævder, det staaer mig ikke helt klart. FRIEDRICH VISCHER, der har behandlet Stedet indgaaende i lignende Aand (Goethes Faust, S. 205 ff., særlig S. 246 f.), mener tværtimod at 'Mephistopheles versteht'. Jeg synes at Mephisto først og fremmest bekræfter, at en Efterstræbelse af Sjælen efter Døden ligger ganske udenfor hans Virkefelt; og dernæst, at hans Virken ikke fortrinsvis er rettet mod det Sædelige, men mod det positive Liv overhovedet, ganske som i Besværgelsesscenen (1369 ff.): 'Und dem verdammten Zeug, der Tier- und Menschenbrut, Dem ist nun gar nichts anzuhaben. Wie viele hab' ich schon begraben! Und immer circuliert ein neues frisches Blut.' Forsaavidt 'protesterer' Mephistopheles ikke mindre end Herren mod traditionelle Opfattelser, navnlig mod Helvedeslæren. Men fordi Herren ser optimistisk paa de Vildfarelser der er forbundne med enhver Stræben og ikke vil gøre sin Dom afhængig af disse, kan Mephistopheles dog nok, uden at misforstaa, smigre sig med Haabet om at kue selve den Stræben, der for Herren er det afgørende.

At en Læser kan komme til at opfatte Fausts Ord i den gamle Pagtscene: 'Das Drüben kann mich wenig kümmern . . .' som en slet og ret Afvisning af enhver Tro paa et andet Liv, det er saare forstaaeligt. Jeg har selv, som sikkert mange andre, tidligere bedømt Stedet saaledes, idet jeg betragtede Ordene som Udtryk for Goethes egen Tænkemaade i 1788 i Modsætning til den senere Periode, hvor Udødelighedstroen stod fast for ham. Naar Faust i Pagtscenens tildigtede Begyndelse fra Aaret 1801 siger: 'In jedem Kleide werd' ich wohl die Pein Des engen Erdelebens fühlen' (V. 1544 f.), saa stemmer det grumme daarligt med Bekendelsen fra 1788: 'Aus dieser Erde quillen meine Freuden, Und diese Sonne scheineth meinen Leiden; Kann ich mich erst von ihnen scheiden, Dann mag, was will und kann geschehn'. Og ganske uanset Goethes personlige Tænkemaade, bestaar der her

under alle Omstændigheder en forskellig Opfattelse af Faust, en af de ikke faa Ujevnheder, der vidner om disse Partiers forskellige Tilblivelsestid. Men ved at sammenholde alle Goethes Udtalelser om Udødelighedsproblemet, fandt jeg at han hele sit Liv igennem (med Undtagelse af de 12—15 Aar i 80erne og 90erne) paa den ene Side hævder Individets, at sige det stræbende Individ, Bestaaen efter Døden, paa den anden Side med største Styrke indskærper at Livet paa Jorden bør leves for dets egen Skyld uden Henblik paa det andet Liv. Med denne Tænkemaade lader Fausts Ord ved Pagtslutningen sig meget vel forlige. Og naar han (1718 f.) spørger: 'Ist's nicht genug, dass mein gesprochenes Wort Auf ewig soll mit meinen Tagen schalten?', saa anerkender han jo dog at Pagten har eller kan faa evige Følger for ham. Sagen er da ikke saaledes at forstaa at han slutter Pagten under den Forudsætning at der overhovedet intet Liv er efter dette — saa at Mephistopheles altsaa paa Forhaand vilde være bedragen for sin Tjenesteløn, medens Faust gaar ganske fri.¹ Han slutter Pagten i den Forvisning, at gaar han i Staa, saa er der intet andet Liv for ham, saa har han ingen Mulighed for at bevare sit Jeg efter Døden — dette er Goethes egen Mening; bevarer han derimod sin Fremdrift, saa har Mephistopheles ingen Magt over ham, og saa maa for ham det Hinsidige være som det vil. Saaledes kommer Pagten dog ogsaa til at angaa det andet Liv. Det afhænger af Væddemaalets Udfald, om der bliver noget andet Liv.

¹ Utvivlsomt hviler Mephistos Forslag (1656 ff.) med Ordene om Gensyn og Tjenesteforhold hinsides paa den traditionelle Opfattelse, som Goethe nu eengang ikke har villet eller kunnet skyde helt til Side. Derimod lader det uldne Svar paa Fausts Bekendelse: 'In diesem Sinne kannst du's wagen' (1671) maaske skinne igennem, at der ikke vil blive Tale om noget Gensyn, at Djævelens Maal simpelthen er Tilintgørelse.

II. MEPHISTOS MONOLOG

Idet Faust, efter Pagtslutningen og den derpaa følgende Forhandling, forlader Scenen for at klæde sig om til den af-talte Fart ud i Livet, siger Mephistopheles disse Ord:

- Verachte nur Vernunft und Wissenschaft,
Des Menschen allerhöchste Kraft,
Lass nur in Blend- und Zauberwerken
Dich von dem Lügengeist bestärken,
1855 So hab' ich dich schon unbedingt —
Ihm hat das Schicksal einen Geist gegeben,
Der ungebändigt immer vorwärts dringt,
Und dessen übereiltes Streben
Der Erde Freuden überspringt.
1860 Den schlepp' ich durch das wilde Leben,
Durch flache Unbedeutenheit,
Er soll mir zappeln, starren, kleben,
Und seiner Unersättlichkeit
Soll Speis' und Trank vor gier'gen Lippen schweben;
1865 Er wird Erquickung sich umsonst erfehn,
Und hätt' er sich auch nicht dem Teufel übergeben,
Er müsste doch zu Grunde gehn!

Denne Enetale falder i to Stykker, adskilte ved en Tankestreg. De første fem Vers — foran Stregen — bruger Tiltaleformen og maa tænkes talte ud i Kulissen, idet Mephistopheles følger den bortgaaende Faust med Øinene, dog selvfølgelig ikke saa høit at Faust kan høre Ordene. Derefter

vender Mephisto sig mod Tilskuerne og taler om Faust. Man vil let se at andet Stykke — de sidste tolv Vers — er en nærmere Udvikling af det første.

Med Formlen Imperativ + nur (Verachte nur, Lass nur) antyder man en Viden om at den Tiltalte vil gøre saadan og saadan: Foragt du bare, som du siger, Fornuft og Videnskab, lad dig blot, som du siger du vil, bestyrke af Løgneanden i Blændværk og Koglerier, saa har jeg dig allerede uden Betingelse. Allerede i disse Ord (schon!) ligger den Dobbeltthed, som træder saa stærkt frem i Monologens sidste Stykke, at Mephisto tænker sig at kunne faa Magt over Faust paa to Maader: 'og selvom han ikke havde forskrevet sig til Djævelen, maatte han alligevel gaa til Grunde'. At Ordene 'sich dem Teufel übergeben' betegner et Kontraktforhold, derom burde der ikke reises Tvivl.¹ Det følger af Sammenhængen paa dette Sted, og det fremgaar af Goethes Sprog-

¹ Som af Professor VEDEL, S. 61. Professor VEDELS Redegørelse for Monologens Indhold har for mig intet overbevisende, ja jeg maatte her som andensteds modsige ham Sætning for Sætning. Sagen er at han næsten systematisk udvisker Goethes skarpt skaarne Udtryk, saa de bliver flade og intetsigende. Saaledes bliver V. 1866, 'sich dem Teufel übergeben' til at Faust 'kun ganske i Almindelighed' har 'givet sig ham i Vold'; V. 1867 'er müsste doch zu Grunde gehn' bliver til at Mephisto vil 'gøre Faust ulykkelig her i Livet' (sml. dermed V. 1702!), og V. 1865 'er wird Erquickung sich umsonst erlehn' (det er ordret: han vil forgæves trygle om Rekreation) bliver til at Faust 'aldrig vil kunne faa Tilfredsstillelse af' Livsnydelser. Endnu alvorligere er hans Misforstaaelse (S. 60) af Vers 1742 f., hvor han opfatter 'gerade' som om det kunde betyde 'nu' istedenfor 'netop'. Derved brister Sammenhængen ganske for ham. — Det er nu dog, naar man drøfter texthistoriske Spørgsmaal, det første fornødne at sikre sig en skarp Opfattelse af Ordlyden. Uden denne Forudsætning bliver Diskussionen ganske ufrugtbar. — Paa dette Sted tør jeg maaske udtale min Beklagelse af at min »Entstehungsgeschichte« er blevet betegnet som en Faustfortolkning: det er to meget forskellige Ting, selvom Historikeren kan være nødt til at give Fortolkning af Punkter, der sædvanlig misforstaas. En 'Fortolkning' maatte behandle mangfoldige Spørgsmaal, som jeg har ladet ligge. Synspunktet er et ganske andet.

brug andensteds. Nogle Aar senere skrev Goethe dette Xenion om Schinks Faust:

Faust hat sich leider schon oft in Deutschland dem Teufel ergeben,
Doch so prosaisch noch nie schloss er den schrecklichen Bund.

Her staar 'Bund schlieszen' ganske enstydigt med 'sich ergeben'.¹ — Af de to Maader hvorpaa Faust kan 'gaa til Grunde', er da den ene Hjemfald til Helvede ifølge Kontrakten. Det samme er ovenfor antydet i Verset: 'So hab' ich dich schon unbedingt'. Den Betingelse, som Mephisto sigter til, maa være den Betingelse, som Faust har stillet: at han kun vil tilhøre Djævelen, naar denne kan faa hans Fremdrift hæmmet, faa ham til at slaa sig til Ro. Hvis Djævelen har en Forskrivning uden Væddemaalsklausul, saa behøver han ikke den anden Maade, saa er Faust hans under alle Omstændigheder. Med Klausulen bliver Udfaldet derimod tvivlsomt, derfor vil Mephisto sikre sig ved at depravere Faust. Altsaa forudsætter Monologen, ved at skelne mellem to Muligheder, at Forskrivningen indeholder Væddemaalsklausulen. Her ser jeg altsaa — i Modsætning til Professor DRACHMANN (S. 180) — en utvivlsom Hentydning til Væddemaalet. — Mephistopheles lægger sin Plan paa Grundlag af det han lige har hørt af Fausts egen Mund. Den utøilet fremadgigende Aand, der i Spring sætter hen over Livets Glæder, som han ikke har Sans for at nyde, den Aand, som Skæbnen har givet Faust, hans fra Fødslen bestemte Dai-

² Udtrykkets Betydning fremgaar klart f. Ex. af Luthers Tischreden Cap. IX, hvor der fortælles en Schreckliche Historia von einem Studenten, der sich dem Teufel ergeben . . . Er bekannte, dass er sich vor fünf Jahren dem Teufel hätte übergeben, mit diesen Worten: Ich sage dir, Christe, deinen Glauben auf, und will einen andern Herrn annehmen. — Det er netop Afsværgelse af Troen paa Gud og Anerkendelse af Djævelen som Herre, der finder Sted ved Djævelpagten. Sml. ogsaa ROSKOFF, Geschichte des Teufels I, S. 286 og andensteds. Den fuldstændige Formel er: 'sich dem Teufel mit Leib' und Seele zu eigen ergeben', Pfitzers Faustbuch ved A. v. Keller, S. 117.

mon¹, har Mephistopheles i og for sig ingen Magt over. Men idet Faust, i sin fortvivlede Stemning, lader haant om 'des Menschen allerhöchste Kraft, Vernunft und Wissenschaft', de opadbærende Faktorer i Menneskelivet, for at boltre sig 'in Blend- und Zauberwerken', giver han sig en Blottelse, som Mephistopheles stoler paa at kunne udnytte. Her er det nu for den nøiere Forstaaelse af Monologens Sammenhæng vigtigt at fastholde, at Vers 1860 'Den schlepp' ich durch das wilde Leben' indleder en Modsætning til det nærmest foregaaende, til den Karakteristik af Fausts naturlige Væsen, som Monologen giver i Vers 1856—59. Det er aldeles utvivlsomt ment som Antithese, naar den der efter sin medfødte Natur higer fremad og overilet springer over Livets Glæder uden at nyde dem, nu skal slæbes gennem dem, til han stivner og klæber fast. Den der slæbes, springer ikke, men vel spræller (zappelt) han, saalænge han har Kraft til Modstand, og sluttelig trygler han om at slippe løs.

Vers 1863—65 volder aabenbart baade danske og tyske Fortolkere store Vanskeligheder. Jeg skal derfor gerne paa dette Sted give en indgaaende Begrundelse af den Tydning jeg har fremsat i min »Entstehungsgeschichte« S. 12 f., idet jeg forudskikker den Bemærkning, at det ingenlunde i første Række gælder og galdt om Monologens texthistoriske Forhold til Pagtslutningen, men om Sammenhængen indenfor selve Monologen. Den Modsigelse, som i sin Tid KUNO FISCHER, i sin Iver for at finde Uoverensstemmelser mellem ældre og yngre Partier af Faust, mente at maatte konstatere mellem Mephistos Program i Monologen og Pagts Indhold, bestaar kun for den der ikke har klaret sig Monologens Sammenhæng, forsvinder naar man opfatter denne rigtigt. Talen er først og fremmest om den rette Forstaaelse af Linien: 'Er wird Erquickung sich umsonst erflehn', hvor FISCHER satte Erquickung lig med Befriedigung, uden

¹ »Goethes Augen«, S. 110 f.

nærmere at prøve om denne Tydning er sprogligt mulig og om den giver nogen Mening paa det Sted hvor Ordet staar, i Forhold til det nærmest foregaaende og det nærmest følgende.

Formlen 'Befriedigung' for det Væddemaal dreier sig om er ikke opfundet af KUNO FISCHER, endmindre af min Ringhed. Den findes allerede hos de ældre Faustforskere, saaledes hos KÖSTLIN (1860), S. 25, og stammer fra Goethe selv. Dels hedder det i Faust (V. 11451 f.) med Henblik paa Væddemaal:

Im Weiterschreiten find' er Qual und Glück,
Er! unbefriedigt jeden Augenblick.

Dels skriver Goethe i *Dichtung und Wahrheit* (B. 10, LOEPER II, S. 184), hvor han gør Rede for Faustdigtningens personlige Grundlag: 'Auch ich hatte mich in allem Wissen umhergetrieben und war früh genug auf die Eitelkeit desselben hingewiesen worden. Ich hatte es auch im Leben auf allerlei Weise versucht und war immer unbefriedigter und gequälter zurückgekommen.' Det er da med fuldeste Ret, at vi bruger denne Formel. Ganske uberettiget er derimod FISCHERS Opfattelse, at Faust vil undgaa at blive tilfreds (Goethes Faust, 1887, S. 404 ff.): Faust veed at han trods alle Forsøg ikke kan blive det — det er noget andet. — FISCHERS Udvikling (S. 408 ff.), at Væddemaal 'alle Augenblicke verloren wird, ohne dass Mephistopheles zugreift', er forlængst tilbagevist af MINOR (Bd. 2, S. 197 ff.), saa at jeg ikke behøver at komme ind derpaa.

Det er, som det viser sig, ikke overflødig¹ at konstatere, at al tysk Lexikografi opfatter 'Erquickung' og 'Befriedigung' som ganske forskellige Begreber. JAC. GRIMM, der sædvanlig

¹ Næmlig til Belysning af Professor VEDELS Polemik (S. 61), at jeg 'til Forsvar for min Theori . . . søger at hævde en Forskel mellem de to Begreber.

forklarer ved Oversættelse til Latin, gengiver det første Ord ved *recreatio*, det sidste ved *satisfactio*; saaledes ogsaa J. L. FRISCH (1741). Verbet 'erquicken' forklarer GRIMM saaledes: 'eigentlich beleben, lebendig machen, *animare*; überhaupt laben, stärken, trösten'. MURET oversætter til Engelsk 'Befriedigung' ved *contentment*, *satisfaction*, *gratification*, men 'Erquickung' ved *recreation*, (*re*)*invigoration*; *refreshment*, *refection*, *relaxation*, *regalement*, *solace*. EBERHARD-LYONS Synonymisches Handwörterbuch (1910) kender ikke 'Befriedigung' og 'Erquickung' som Synonymer Derimod modsættes S. 431 'erquicken' og 'laben', og det første defineres saaledes: 'Dasjenige erquickt, was das Unangenehme vermindert und uns wieder das Gefühl eines angenehmen Daseins verschafft.' ADELUNG definerer 'befriedigen' som 'zu Frieden stellen, eines Ansprüchen, Verlangen ein Genüge thun, und ihn dadurch beruhigen'; om 'erquicken' derimod siger han: 'nur noch in figürlichem Verstande gebraucht: neues Leben, d. i. neue Kräfte, ertheilen. Frisches Wasser erquickt einen Durstigen, ein kühles Lüftchen einen Ermatteten, eine stärkende Arzeney einen Kranken, sanfter Trost einen Bekümmerten. Der Regen erquickt das Land. Der Schlaf hat mich recht erquickt. Ingleichen jemanden erquickern, ihm durch Reichung erquickender Sachen neue Kräfte ertheilen . . . Der Thau ist eine Erquickung für das Land'. — Hvis man vil forsøge at indsætte 'befriedigen' for 'erquicken' i disse Exempler, vil man let kunne bedømme, om det er uden Forskel. Egenlig er det snarest polare Modsætninger: 'kvikke op' og 'bringe til Ro'. — Da Tydningen af 'Erquickung' som 'Befriedigung' i Mephistos Monolog altsaa strider mod Sprogbrugen, saa maa den være sluttet af Sammenhængen. Det er da meget uheldigt, at den ingenlunde passer i Sammenhængen.

Hvorledes man er kommen ind paa galt Spor, veed jeg jo nok. Ordene om den Mad og Drikke, der skal 'schweben'

foran Fausts Læber, uden at han opnaar 'Erquickung', har som de danske Oversættelser¹ tydeligt viser, forledt til at tænke paa Tantalus. J. L. HEIBERG oversatte i 1832 Ordene saaledes:

Igjennem Livets Vildhed jeg ham slæber;
 Jeg i dets fade Lyst ham dukker ned,
 Indtil han spræller, smægter, fast sig klæber,
 Og i sin Attraaes Graadighed
 Seer Føden flye for hans umættelige Læber.
 Forgjæves vil han qvæge sig derved;

Og endnu bestemtere er Tantalus-Billedet hos PETER HANSEN:

Saftrige Frugter skal ham svæve nær,
 Men aldrig lædske dog hans hede Læber.

Hos HEIBERG er navnlig Udtrykket 'schweben' unøiagtigt gengivet ved 'flye', hvorved Meningen ganske forvanskes. PETER HANSEN lader Faust 'sprællende fast ved Dyndet klæbe', saa at man maa tænke paa en Fisk, der trækkes paa Land; de 'saftrige Frugter' er hans egen Opfindelse, eller rettere Homers (Od. XI, 586 ff.). Nu vilde det jo passe smukt, at Frugterne svæver, nemlig paa Træet over Tantalus. Men hos Goethe skal Mad og Drikke 'schweben', og da man ikke vel kan antage at der ogsaa hænger Flasker paa Træet, har det været nødvendigt at udelade Drikkevarerne. Det er undgaaet disse Oversætteres Opmærksomhed, at 'schweben' paa Tysk, fra gammel Tid og endnu hos Goethe (se D. Wb.), ogsaa betyder 'at flyde'. Jeg mindes et Brev, hvori Goethe beskriver, hvorledes han staar ved sit Vindu i Jena og ser ned paa Floden, hvor Tømmerstokke 'schweben'. Til denne Betydning passer nu først ret 'vor gier'gen Lippen'. Saftrige Frugter maatte svæve foran Øinene, ikke foran Læ-

¹ Jeg vælger at kritisere disse, fordi jeg ikke kender nogen indgaaende filologisk Analyse af denne Monolog.

berne. Men foran Læberne flyder Mad og Drikke, idet den formentlige Tantalus aabenbart er midt ude i det flydende Element. — Man maa ikke tro at denne Kritik er Pindehuggeri. Det gælder om at faa Billedet klart og rent frem. Billedet er nemlig ikke — ialfald ikke for Goethe — en udvortes Pynt, som Tanken vilkaarligt draperer sig med. Billedet er tværtimod Tankens levende Form, den frembringende Kraft, der benytter Ordet som en underordnet Tjener. En Modstrid i Billedet er et groft Brud paa Sammenhængen, langt utaaleligere end en logisk Selvmodsigtelse.

Men Tantalus-Billedet brister igen, naar vi ser hen til det nærmest foregaaende. 'Ersoll mir zappeln, starren, kleben', staarder. Disse Ord passer aldeles ikke paa Tantalus, som hverken spræller, stivner eller klæber. Disse tre Verber konstituerer et ganske andet Billede, Billedet af en lysten Flue, der lokket af søde Sager bliver hængende i Overfloden, sprællende for at komme løs og tilsidst stiv og fastklæbet. Og saa giver det sig af sig selv, at Mad og Drikke flyder foran dens Læber.

Hvis nu den der er saa godt situeret ikke skal kunne finde 'Vederkvægelse', i Betydningen: Læskelse, saa maatte denne Modsætning dog være udtrykt, og PETER HANSEN indfører da ogsaa et 'men . . . dog', som ikke findes hos Goethe.¹ Men selv med denne Forbedring af Goethes mangelfulde Udtryk bliver Sagen ikke klar. Thi det er ikke til at se, hvorledes tantaliske Kvaler af denne Art skulde kunne bevirke, at Faust gik til Grunde. Han vil maaske dø af Sult, men hans Aand — og det er Aanden der er Tale om — vil dog ikke gaa til Grunde. Og hvorledes skulde Mephistopheles kunne praktisere det? Han er jo ved Pagten — efter alle Djævle-

¹ Samme Oversætter ændrer Interpunktionen, saa Meningen forrykkes. Den overleverede Tegnsætning, som allerede findes i Fragmentet, er sikkert genuin, da den forudsætter en indtrængende Forstaaelse af Tankens Artikulation. Af Vigtighed er navnlig Semikolon efter 'schweben' og Komma efter 'erflehn': derved vises, at V. 1865 hører nøieresammen med det følgende end med det nærmest forudgaaende.

pagters Analogi — forpligtet til at opfylde alle Fausts Ønsker. Forsøger han at ægge Fausts Driftsliv ved at stille ham skønne Kvinder eller andre Herligheder for Øie, men nægter at hjælpe ham til at besidde dem, saa faar han selvfølgelig sin Afsked paa graat Papir, og saa har han tabt Spillet. 'Und das sag' ich Ihm kurz und gut: Wenn nicht das süsze junge Blut Heut Nacht in meinen Armen ruht, So sind wir um Mitternacht geschieden' (V. 2635 ff.). Det forekommer da heller aldrig, at Faust ikke faar sin Vilje.

Ogsaa MINOR har tænkt paa Tantalus (Bd. I, 308). Han mener at 'Faust so wenig wie Tantalus (V. 1864) jemals volle innere Befriedigung finden wird und zu Grunde gehen muss'. Ganske bortset fra denne dristige Gengivelse af Erquickung—endda i Forhold til 'Speis' und Trank vorgier'gen Lippen' — hvordan hænger saa den Sætning sammen? Er der for Tantalus Tale om fuld indre Tilfredsstillelse? Og hvem gaar til Grunde, fordi han ikke finder den? Det er ganske uklar Psychologi.

Fastholder vi, som vi skal, Billedet af den Nydende der stivner og klæber i sin Nydelses Element, saa passer dertil fortræffeligt: 'Er wird Erquickung sich umsonst erfehn'. Muligheden for Genoplivelse, Opkvikkelse, Forfriskelse beror paa om han faar Lov til at slippe ud af dette Element. Dette mener Mephisto at kunne forhindre ved at gøre Faust umættelig (1863; 'Unersättlichkeit' staar proleptisk), idet han hidser hans Sanser uden Ophør. 'Erquickung' bliver derefter omtrent lig 'Erholung', og indsætter man dette Ord, bliver Monologens Sammenhæng fuldstændig klar. Man tænke f. Ex. paa Drankeren, der efter at have stridt imod (gezappelt) bukker under for sin Tilbøielighed. — At Goethe bruger 'Erquickung' paa denne Maade, har jeg allerede vist ved et Citat fra »Prometheus« (419 ff.)— men dette Sted forstaar man formodenlig heller ikke. Læsere, der for deres eget Vedkommende kun kender til maadeholden Nydelse,

har vel svært ved at realisere den Tanke, at man kan trænge til Forfriskning, til Rekreation som Afløsning ikke blot af Lidelse men ogsaa af Nydelse. Og dog er det en almengyldig psykologisk Erfaring, at enhver Nydelse, naar den fortsættes uden Afbrydelse, bliver ulidelig. 'Auch das Zeichen zum Aufbruch erscheint als ein Fest dem, der zu lange beim Feste saß; ist doch jede Veränderung dem Menschen willkommen, wann er des Genusses überdrüssig wird' (W. Alexis, Die Hosen des Herrn von Bredow, Inselausg. S. 11). Sammenlign ogsaa den 'Vederkvægelse' som Baggesen (Labyrinthen ved BOVÉ, S. 89) i Vierlandene føler ved at vende sit 'slappede' Blik fra de yppige Omgivelser til de nøgne Høider hinsides Elben. Men maaske en Henvisning til Kunstnydelse vil være mere sikker paa at møde Forstaaelse:

Müde war ich geworden, nur immer Gemälde zu sehen,
 Herrliche Schätze der Kunst, wie sie Venedig bewahrt.
 Denn auch dieser Genuss verlangt Erholung und Musze;
 Nach lebendigem Reiz suchte mein schmachtender Blick.

Maaske det er en Nydelse at høre en Lirekasse, men det er i hvert Fald en Vederkvægelse, naar den holder op. Man kunde kalde dette for negativ Vederkvægelse. Hos Goethe er 'Erquickung' ikke simpelthen eller fortrinsvis den Vederkvægelse, der stiller den værste Sult og Tørst — som de 'Forfriskninger' hvormed man kvikker sig op uden just at blive mættet og stillet tilfreds. 'Erquickung' er et Udtryk for at Sjælen fra de stærke Udslag til den ene eller den anden Side føres ned i en Indifferenstilstand, hvor Sindet samler sig til ny Aktion. 'Hunger und Ekel sind die beiden feindlichsten Triebe' — disse Tilstande danner polare Modsætninger, men saavel Sulten som Overmættelsen lindres ved Vederkvægelse.

Wenn alles, Begier und Freud und Schmerz
 Im stürmenden Genuss sich aufgelöst,
 Dann sich erquickt, in Wonne schlafft. . .

Naar Sindet først har hengivet sig i stormende Nydelse, saa følger, da en Fortsættelse af denne Tilstand efter sjælelige Love i Længden er uudholdelig, efter Begærets Tilfredsstillelse som nødvendig Reaktion den Slappelse, den Udløsning af Spændingen, i hvilken Sjælen finder Vederkvægelse, det er Rekreation. Man ser Ordets Betydning klart i »Wanderers Nachtlied« fra Ettersberg, 1776; dette Digt (i sin oprindelige Form) er typisk for Goethes psykologiske Betragtning og tillige særdeles lærerigt som Modsætning til Fausts Program i Pagts scenen, V. 1750 ff. Hvad Faust her vil styrte sig ud i, er den Tilstand som Vandringsmanden paa Ettersberg længes ud af:

Der du von dem Himmel bist,
 Alle Freud- und Schmerzen stillest,
 Den der doppelt elend ist,
 Doppelt mit Erquickung füllest;
 Ach ich bin des Treibens müde,
 Was soll all die Qual und Lust?
 Süszer Friede,
 Komm ach komm in meine Brust!

Den Fred, der er fra Himlen — det er den nytestamentlige Gudsfred, selvfølgelig tilpasset paa selvstændig Maade efter Goethes individuelle religiøse Behov og altsaa hos ham ikke mere en christelig Idee (se »Goethes Augen«, S. 86 f.) — denne Fred stiller Glæder ligesaavel som Lidelser, opløser Lyst saavel som Kval. Ikke blot Lidelse og Kval, som den gængse Opfattelse er, men ogsaa Nydelse og Lyst indvirker smerteligt paa Sindet, fordi dette føler sig besværet af de stærke Udslag fra Indifferenstilstanden. Gudsfreden dulmer baade Glæden og Sorgen, og fylder Sindet med Vederkvægelse.

Først naar vi indsætter den negative Værdi af Erquickung i Mephistos Monolog, faar denne sin Sammenhæng og Mening. Mephisto vil neddykke Faust i Vellyst og ikke unde ham Rist eller Ro, stadig hidse ham til fortsat Nydelse

uden at give ham Stunder til den Rekreation som er nødvendig for Sjælelivets Sundhed. Paa denne Maade vil han nedbryde Faust, saa at han gaar til Grunde. I den samtidig digtede Scene »Wald und Höhle« ser vi Mephisto, 'den ich schon nicht mehr entbehren kann', udføre sin Plan: 'Er facht in meiner Brust ein wildes Feuer Nach jenem schönen Bild geschäftig an. So tauml' ich von Begierde zu Genuss, Und im Genuss verschmacht' ich nach Begierde'.

Jeg skal saa oversætte Monologen fra Vers 1856 saa ordret som Afstanden mellem Sprogene tillader: Ham har Skæbnengivet en Aand, der utøilet stadig higer fremad, og hvis overilede Stræben sætter i Spring over Jordens Glæder. Den slæber jeg gennem det vilde Liv, gennem flad Ubetydelighed, han skal komme til at sprælle, stivne, klæbe, og Mad og Drikke skal flyde foran hans Umætteligheds griske Læber; han vil forgæves trygle om Rekreation, og selvom han ikke havde forskrevet sig til Djævelen, maatte han dog alligevel gaa til Grunde!

Er man paa denne Maade naat til at forstaa Monologen i dens egen Sammenhæng, saa bortfalder for det første den Modstrid, hvori den skulde staa til Pagts scenen. At Faust ved Pagtslutningen erklærer at intet vil kunne stille ham tilfreds og faa hans Fremdrift kuet, og at Mephistopheles i sin Enetale sætter sig for at hidse Faust fra Nydelse til Nydelse uden at unde ham de Pauser som er nødvendige for at Sjælen kan bevare sin Spændkraft: det er to Ting, som ikke kommer hinanden ved. Og dernæst paatrænger sig den Erkendelse, at Monologen Vers for Vers forudsætter Pagtslutningen og Forhandlingen om den. Overensstemmelsen er saa nøie, at det er en Umulighed at Goethe kunde have tilveiebragt den ved at skrive Pagtslutningen paa Grundlag af Textstudium mange Aar efter Fragmentets Udgivelse. Saadan kan en Digter ikke arbejde. Den frembringende Kunstner kan ikke have den kritiske Filologs skærpede Blik for de

bittesmaa Rynker og Folder i Texten. Og Goethe har da tit nok vist, at han ikke besad denne Evne. Mephistos Monolog bygger i den Grad paa den udformede Pagtscenetext, der først blev trykt i 1808, hentyder saa bestemt til dens Ordlyd, at den maa være skreven efter at Hovedpartiet af Pagts-scenen var fæstet til Papiret. Mephisto kender Faust saa nøie som vi lærer ham at kende af de tos Forhandling om Pagten. Han veed at Faust foragter Fornuft og Videnskab — han veed det af Vers 1748 f.; han veed at Faust ønsker 'Blend- und Zauberwerke' — det har Faust sagt ham i Vers 1752. Han kender Fausts Karakter, som vi kender den, af Fausts egen Mund, han kender den Higen ud i det fjerne, den Ringeagt for Livets Glæder, som Faust har betonet i Forslaget om Væddemaalet og den Forklaring som følger derpaa (1741 ff.). Hvor veed Mephisto alt det fra, om ikke af Faust egen Tilstaaelse?

Naar man, i den Hensigt at bestemme det Stykke af Pagts-scenen, som Goethe tilbageholdt ved Udgivelsen af Fragmentet, gaar fra Vers 1770 tilbage i Texten, saa vil man ikke før Vers 1635 finde noget Punkt, hvor det er muligt at stanse, d. v. s. hvor Goethe kan have begyndt: det hele hænger uløseligt sammen. Naar man omvendt gaar ud fra den færdige Scenes Begyndelse (V. 1530) for at bestemme, hvor stor en Del af den der nødvendig tilhører Schillertiden, saa kommer man netop til Vers 1634. Det er dog ganske mærkeligt, finder jeg, at de to Grænser falder sammen.¹

Der er ingen Sammenhæng mellem de to Væddemaal i Faust. Pagts-scenens Anvendelse af dette Motiv bunder dybt i Goethes Livsanskuelse, ja er dens egenlige kunstneriske Udtryk. Væddemaalet i Himlen — som trods Mephistos

¹ Grunden til at Goethe tilbageholdt et Hovedparti af Pagts-scenen har jeg mundtlig baade paa Universitetet og i Phil.-hist. Samfund (²⁶/₃ 1914) givet (*mutatis mutandis*) som nu Prof. DRACHMANN (S. 188). Forklaringen syntes mig saa selvfølgelig, at jeg lod den glide ud ved sidste Redaktion.

Ord (331) intet Væddemaal er¹ — skyldes et flygtigt Indfald, idet Goethe ved Benyttelsen af Jobs Bog inspireredes af Luthers: 'Was gilts, er wird dich ins Angesicht segnen' (euphem. for 'verläugnen', I. 11) til sit: 'Was wettet Ihr? Den sollt Ihr noch verlieren!' Man bør derfor spare sig alle synchronistiske Hypoteser i Anledning af denne Overensstemmelse i — Ord. De to Væddemaal er sammenbragte Børn og ikke Tvillinger.

Professor VEDEL havde ikke behøvet (S. 59) at minde om PNIOWERS Hypothese, at Goethe i 1796 har ladet sig paavirke af Schinks tarvelige Dialog: »Doktor Fausts Bund mit der Hölle«, en Hypothese jeg med velberaad Hu har forbigaaet i Tavshed, da den ikke har overbevist mig og i hvert Fald ikke vedrører min Bestemmelse af Pagts scenens Alder. De Steder hos Goethe, som PNIOWER, tildels utvivlsomt med Urette, tildels med tvivlsom Ret, vil aflede af Schinks Produkt, falder nemlig alle før Vers 1635. Den videre Antagelse, at Schinks »Prolog« (se PNIOWER S. 50) har ført Goethe til Jobs Bog og at ad denne Omvei Væddemaallet skulde være indført i Pagts scenen, synes mig en saa kranglet Vei, at jeg rolig lader den ude af Betragtning. Det er endda kun en Hypothese, at Goethe har læst denne Prolog. Det eneste som Goethe med Sikkerhed har laant fra Schink, er det hvasse Xenions Udtryk 'den schrecklichen Bund', der staar mod Slutningen af »Doktor Fausts Bund«. Man ser tydeligt, hvorledes Goethe efter Gennemlæsningen med Foragt kaster Heftet fra sig og nedskriver sit Distichon — for derpaa at overgive Schinks Dialog til Lethes Vande. — Jeg kan ikke uden vidtløftige Undersøgelser tage Stilling til den Antagelse at Goethe skylder Schink Ideen til de Aandekor han har indført i Besværgelsesscenen og den yngre Del af Pagts scenen. Han kan ved Læsningen af Schinks Arbeide have

¹ Saaledes rigtigt FR. VISCHER, Goethes Faust, S. 229, og efter ham vistnok mange andre.

sat sig for ved Leilighed at gøre det bedre end Schink. Men noget nyt kronologisk Holdepunkt faar vi ikke derved, kun en *terminus a quo*, der i Forveien stod fast. Iøvrigt maa jeg ud fra Goethes Brevudtalelser og 'Tilegnelsen' anse det for sikkert, at Faustdigtningens tredje Fase først begynder i Juni 1797. Selvfølgelig forkaster jeg den sene Angivelse »Annalen« (PNIOWER 89).

Utvivlsomt er der i Pagts scenen et Dobbeltspil! I Dialogen optræder Mephistopheles som Fausts velvillige Raadgiver, med besnærende Bevisgrunde, med en Bonsens, der vinder os som den vinder Faust. Er det maaske ikke usundt at spærre sig inde i et Studereværelse, og kommer hele Fausts Ulykke ikke af, at han har afsondret sig fra Menneskene? I Monologen erfarer vi med rene Ord Mephistos virkelige Hensigt med Forbindelsen. Eet Sted maatte Goethe dog lade ham lægge Masken og vise sit sande Ansigt.

III. WALD UND HÖHLE

Imod ERICH SCHMIDTS udmærkede Analyse af »Wald und Höhle« (Faust in urspr. Gestalt, S. LVIII ff.), hvis Resultater jeg i Hovedsagen anser for sikre, har jeg blot to Indvendinger. Naar det S. LXI siges, at Goethe har skrevet Monologen 'ohne strengeren Zusammenhang mit der alten Dichtung', saa maa jeg hævde at det modsatte er Tilfældet. Det fremgaar af Fausts første Ord:

Erhabner Geist, du gabst mir, gabst mir alles,
Warum ich bat. Du hast mir nicht umsonst
Dein Angesicht im Feuer zugewendet.

Den Forestilling at Jordaanden har vist sig for Faust 'im Feuer' er nemlig simpelthen afledet af Ordene efter Dramaets Urmonolog (481): 'Es zuckt eine rötliche Flamme, der Geist erscheint in der Flamme'; 'Flammenbildung' 499. Dette er en meget aparte Forestilling om Aandesyner, der hos Goethe næppe forekommer andensteds end i Faust og som han ikke har frå sit eget Fantasiliv, men, som vi veed, har laant fra Swedenborg til Benyttelse i Faust. Deraf følger med Sikkerhed, at Digteren har skrevet Monologen med sit gamle Faustmanuskript liggende foran sig, ligesom det følger deraf, at den er bygget over et Sted i »Trüber Tag«; derved bekræftes igen den af den metriske Form som af det hele Indhold sluttede Datering af »Wald und Höhle«, som ERICH SCHMIDT og næsten alle andre Faustforskere er enige

om. Det er en ren Umulighed at sætte denne Monolog eller nogen Del af den før 1788. Ligesom Brevet af 1. Marts 1788 tydeligt viser at Goethe i Aarene 1776—1787 aldeles ikke har arbejdet paa Faust, saaledes falder hans Anvendelse af Blankverset, det dramatiske Versemaal, ikke før 1786. Han har selvfølgelig til enhver Tid af sit Liv kunnet skrive Blankvers, paa hvis Kvalitet det ikke kom an, og Penneprøver af den Art kender vi fra hans Ungdomsbreve (^{30/10} 65; ^{28/4} 66) og fra en Epistel til Caroline Herder (^{17/7} 82). Men hans første Digtning i Blankvers er den omarbejdede Iphigenie fra de sidste Maaneder af 1786. Vi veed endda at han i Eftersommeren dette Aar lod sig veilede af Herder i Behandlingen af dette Metrum¹; det havde han saavist ikke behøvet, hvis han forinden havde skrevet »Wald und Höhle«.

Mod denne Datering, der hviler paa en Begrundelse, som sikkert enhver Texthistoriker vil finde tvingende, kan man ikke, som Professor VEDEL gør (S. 56), føre TRAU-MANNNS saare svage Argumentation i Marken. De 'mærkelige sproglige Overensstemmelser' mellem Monologen og »Harzreise im Winter« (1777) beror paa at begge Digtninge er forfattede af samme Digter og paa samme Sprog, og viser intet om Tilblivelsestiden. Denne Datering efter Ordligheder tilhører en svunden Tid, burde ialfald ikke være mulig efter ERICH SCHMIDTS 'Schnellfeuer' mod 'Mikrochronologien' (Urfaust⁷, S. XXIV ff.). Vil man bruge Goethes Ordvalg til Tidsbestemmelser, saa bør man idetmindste paavise ved en Statistik over hans hele Produktion, at en bestemt Brug er særegen for en bestemt Tid. Naar BOUCKE mener, at Goethes Brug af 'Raritätenkasten' som Metafor falder i Aarene 1770—78, saa har han vel Ret, da han ialfald har arbejdet systematisk med Stoffet. Dette Ord kunde da eventuelt blive Tidsmærke. Men hvor er det tænkeligt, at metaforisk Brug af 'Bruder' eller 'Busen' ('Brust') skulde være

¹ Schriften der Goethe-Gesellschaft, Bd. 2, S. 367.

karakteristiske for en bestemt Tid af Goethes Liv, da den end ikke er særlig for Goethe, men antagelig findes i alslags Renaissancelitteratur? Hvor kan det blive Tidsmærke, at Goethe i Monologen kalder Dyrene 'meine Brüder' og i Harzreise kalder Harzens Bjerge for Brockens 'Brüder'? Jeg sammenstiller nogle tilfældigt noterede Steder for at vise hvor løse saadanne Antagelser er. Goethe skriver: 1772 Mahomet: 'Nimm die Brüder von der Ebne, nimm die Brüder von Gebirgen . . mit' — det er Floderne; Baukunst: 'ihm (dem Turm) und seinem königlichen Bruder'; 1773 Prometheus II: 'Gleichet all euren Schicksalsbrüdern, Gleichet den Tieren und den Göttern'; 1775 Mai, til Herder: 'wenn gleich Gott oder Teufel so behandelt mir lieb wird, denn er ist mein Bruder'; 1775 Parabeln: 'Ich habe auch Brüder, sagte die Ceder, wenn gleich nicht auf diesem Berge'; 1777 Harzreise: 'aus den Adern deiner Brüder' (= 'der Berge'); 1788 Wald und Höhle; Ital. Reise, 83: 'So geht es mir wie allen meinen Brüdern'; 1796 Vorträge über vergl. Anatomie B: 'Die Aehnlichkeit des vollkommensten Geschöpfes mit unvollkommeneren Brüdern'; 1821 Wilh. Tischbeins Idyllen: 'Wenn in Wäldern Baum an Bäumen, Bruder sich mit Bruder nähret . . .' Og nærmere til Maalet kommer vi ikke ved at sammenligne Harzreisens Apostrofe til Brocken:

Du stehst mit unerforschtem Busen
Geheimnisvoll offenbar
Ueber der erstaunten Welt.

med Monologens:

Nicht
Kalt staunenden Besuch erlaubst du nur,
Vergönnest mir, in ihre tiefe Brust,
Wie in den Busen eines Freunds, zu schauen.

Begge Steder røber Digterens Hang til at forske i Naturens

Hemmeligheder — men denne Tilbøielighed bevarede Goethe hele sit Liv igennem.¹

Oden staar stilistisk ligesaa fjernt fra Monologen, som metrisk de frie Rhythmer fra Blankverset.² Dette vil den umiddelbare Følelse sige enhver Læser. Men vil man have Forskellen specificeret, kan man tage FITTBOGENS Skrift: Die sprachliche und metrische Form der Hymnen Goethes. Det vil da vise sig, at intet af de Stilkriterier der der er paaviste for Hymnerne (Harzreise indbefattet) genfindes i Monologen, hverken de hazarderede Sammensætninger eller Afkastningen af Verbalpræfixer eller den øvrige genialske Formgivning. En Sammenligning af Monolog og Ode kan kun vise, at de ikke er fra samme Periode af Goethes Liv. — Hvad Professor VEDEL tilføier for egen Regning er paa intet Punkt af større Beviskraft: hverken Forholdet til Herder, der i 1788 var saa nært og varmt som nogensinde, eller Goethes Naturfølelse, eller hans Visioner ('der Vorwelt silberne Gestalten'), der er ganske uadskillelige fra hans Natur, kan give noget Holdepunkt for hans Antedatering. — Traumann ophæver selv (S. 449 f.) sin Tidsbestemmelse med disse Ord, der er hans værdifuldeste Bidrag til Diskussionen: 'Gedanken und Stimmung des Selbstgespräches setzen die ganze Fülle der geistigen und seelischen Erlebnisse der ersten Weimarer Zeit, etwa der Jahre 1776—1785, voraus'. Dette Tilbageblik paa de ti Aar har Goethe skrevet i Rom.

¹ Vil man sammenligne med Mignons Vers: 'Der harte Fels schlieszt seinen Busen auf' (»Theatr. Sendung« III. 12), der ikke lader sig nøie datere, saa kommer man vel til Slutningen af 70erne eller Begyndelsen af 80erne. Sammenligner man derimod med »Tasso« (2423): 'Und welche Männer diese schöne Stadt in ihrem Busen hegt', saa bliver det 1788/9 — og denne Gang er det rigtigt.

² TRAUMANN antager iøvrigt, at Monologen oprindelig var i frie Rhythmer (S. 131), en Formodning, der vilde være langt at foretrække for Professor VEDELS Theori, at Goethe skrev Blankvers omkring 1780, naar det saa ikke var uforstaaeligt, hvorfor Goethe ikke lod den beholde denne frie Form, der passede langt bedre til den gamle Digtning end de korrekte Jamber.

Det andet Punkt vedrører Goethes oprindelige Hensigt med »Wald und Höhle«. ERICH SCHMIDT fremhæver, at ved V. 3247 f.: 'Er facht in meiner Brust ein wildes Feuer Nach jenem schönen Bild geschäftig an' sammennittes Monologen 'mit der vorher geschaffenen »Hexenküche'. 'Ihr sollt' er ursprønglich folgen, noch ohne Gretchen.' Det er dette jeg ikke helt kan billige, om jeg end med SCHMIDT i Ordene 'Dir steckt der Doktor noch im Leib' ser en Hentydning til Foryngelsen. Saa lidet sentimentalt Goethe tænkte om *Erotica* i 1788, kan jeg dog ikke tro at Skovscenen med de V. 3249 f., 3290 ff. antydede *amours* nogensinde har skullet gaa forud for Gretchen-Scenerne, der derved i betænkelig Grad vilde miste deres friske Uskyld. Jeg kan heller ikke finde nogen Mening i at Faust umiddelbart efter Foryngelsen skulde trække sig ud i Skoven, fordybe sig i Naturstudium og beklage sig over de sanselige Rørelser, som han nys med Forsæt har faaet vakt til Live.¹ Det vilde ogsaa stemme slet med Programmet i V. 2052, hvis første Punkt er Fausts Indførelse i 'die kleine Welt', d. v. s. det borgerlige Liv. Ligeledes taler Vers 3268 f. bestemt mod denne Placering. Jeg maa gaa ud fra at Sammenhængen mellem Hexenküche og Gretchenepisoden altid har været tænkt, som vi læser den, og at Slutningsversene af førstnævnte udtrykkelig henviser til Gretchen. Faust dvæler foran Tryllespeilet: 'Das Frauenbild war gar zu schön!' Men Mephisto river ham bort: 'Nein! Nein! Du sollst das Muster aller Frauen Nun bald leibhaftig vor dir sehn.' Hvorledes 'Mønstret' er ment, viser saa de sagte tilføiede Ord: Den der har sat Hexedrikken tillivs, finder den første lille borgerlige Pige han møder paa Gaden skøn som Helena.

Men Billedet af Skønheden i Speilet, der magasineres som

¹ Denne Rækkefølge: 1. Jordaanden afviser Faust; 2. Faust slutter Djævpagt og indtager Hexedrik; 3. Faust bor i Skoven, er udsonet med Jordaanden og klager over Følgerne af Medicinen: er psykologisk set tilvisse lidet rimelig.

Erindringsbillede i Fausts Sensorium, kan Mephisto til enhver Tid vække tillive og kalde frem for Fausts indre Øie. Efter Ophævelsen af Forholdet til Gretchen, i Skovlivets Ensomhed, arbejder han med dette Erindringsbillede: 'Er facht in meiner Brust ein wildes Feuer Nach jenem schönen Bild geschäftig an. So tauml' ich von Begierde zu Genuss, Und im Genuss verschmacht' ich nach Begierde.' Udmærket træffende skrev FRIEDRICH VISCHER (Goethes Faust, S. 323): 'Diese schlagend wahren Verse, die den tiefsten Aufschluss über die Natur alles Sinnengenusses geben, sollten nur an einer andern Stelle stehen, als in der Scene: Wald und Höhle; sie können sich nie auf Gretchen beziehen, sie gehören auf den Blocksberg.' Denne Bemærkning støtter i høi Grad min af en Række samstemmende Momenter dragne Slutning, at den oprindelige Scene: Wald und Höhle skulde følge efter Valentins Død som Optakt til Walpurgis.¹

Goethe har altsaa i 1788 (indtil han ødelagde »Wald und Höhle« næste Aar) tænkt sig Gretchenepisoden indføiet mellem de to nye Scener, og han har ikke betænkt sig paa at kræve af Læseren, at han skulde sætte 'das schöne Bild'

¹ I min »Entstehungsgeschichte«, S. 19 har jeg kort antydnet, hvorfor den oprindelige Skovscene ikke passer ind imellem Gretchen-Scenerne; at den endelige Skovscene ikke passer der, er alle enige om. Fausts Ophold i Skoven vilde forudsætte en foreløbig Afbrydelse af Forholdet, som dog maatte være motiveret med noget. Naar man betænker Goethes bekendte Omhu for at motivere, vil man i det ganske ufyldstgørende Tilløb til en Motivering, han har gjort i den færdige Scene (V. 3330 'Sie meint, du seist entfloh'n, Und halb und halb bist du es schon'), finde et ubedrageligt Vidnesbyrd om at han overhovedet ikke var i Stand til at begrunde en saadan Skilsmisse. Men dette er kun et andet Udtryk for at Skovscenen ikke passer her. Sagen er den, at Gretchen-Scenerne fra »Strasze« til Valentins Død danner en sluttet Ring, i hvilken intet nyt Led kunde optages uden at gøre Skade. — Efter Valentins Død var Skilsmissen en Selvfølge og er udenvidere forudsat i Urfaust (den første Replik af »Trüber Tag«). Paa dette Punkt af Handlingen er Fausts Ophold i en Udørk i fuldeste Maal motiveret. Se Entstehungsgeschichte, S. 23. Hvad Professor VEDEL (S. 55 f.) anfører derimod, beror paa fuldstændig Misforstaaelse af mine Bemærkninger S. 20. —

i Monologen i Forbindelse, ikke med den nærmest forudgaaende Gretchen, men med det fjernere Billede i Speilet. Det viser vel, at han i Rom var saa stærkt optagen af de tildigtede Scener, at det gamle erotiske Parti traadte i Skygge. For ham, i hans Produktion, fulgte Skovscenen paa Hexekøkkenet. Derved er der kommet en lille Uklarhed ind, allerede i den romerske Plan: man kan overhovedet ikke vente at det med lange Mellemrum nedskrevne Drama nogensinde har været helt frit for Spor af denne Tilblivelsesmaade.

Goethes Motiver til ved Redaktionen af Fragmentet at flytte Skovscenen ind mellem Gretchen-Scenerne og ved en Tilføielse give den Tilknytning til disse, er i Virkeligheden erkendte af Fortolkere, der i den færdige »Wald und Höhle« ser en Bestræbelse for at sammenknytte de gamle Scener i Studereværelset (Jordaanden) med de erotiske Scener. Uden dette Baand vilde disse to Bestanddele af Fragmentet ganske falde fra hinanden. Men dette Arrangement vilde have været overflødigt, hvis Goethe paa den Tid havde været i Stand til efter sin romerske Plan at fylde Lakunen mellem Valentin og Fængselsscenen.

Naar man, som Professor DRACHMANN (S. 177—79), gaar med til min Indordning af »Wald und Höhle«, saa ser jeg ingen Mulighed for at opfatte Mephistos Selvros (3270 f.) som Hentydning til Selvmordsforsøget i den færdige Digtning. Hvis Skovscenen var overleveret hvor jeg sætter den, efter Kampen med Valentin, saa vilde intet Menneske nogensinde have opfattet Ordene anderledes end som Hentydning til Mephistos Hjælp ved denne Leilighed. Den gængse Tydning, som iøvrigt MINOR har forkastet til Fordel for en anden som jeg ikke billiger, er blot en ren og skær Forlegenhedsudvei. — Professor DRACHMANN finder det 'ulogisk' af Mephisto at beraabe sig paa sin Hjælp mod Valentin, hvem Faust jo aldrig var kommet ud for uden ham. Det er ikke

ulogisk, men skinlogisk: Mephisto er her som saa ofte Sofist. Og at Kampen uden hans Hjælp maatte ende med Fausts Død, er lige saa vist som at den med hans Hjælp ender med Valentins Død (Trüber Tag, Urfaust S. 82). Man bemærke den gamle Ordlyd:

Meph: Wisse dass auf der Stadt noch die Blutschuld liegt, die du auf sie gebracht hast. Dass über der Stätte des Erschlagenen rächende Geister schweben, die auf den rückkehrenden Mörder lauern.

Faust: Noch das von dir! Mord und Tod einer Welt über dich Ungeheuer.

Det er tydeligt, at Faust skyder Skylden paa Mephisto. Lad være at Faust efter tysk Skik som Student har lært at føre Vaaben: den der tilegner sig fire Fakulteters Lærdom, faar ikke megen Tid tilovers til Mensur eller Gadeslagsmaal og vil, naar han kommer ud for en Landsknægt, være sikker paa at ligge under. Hvis nogen tror at Valentin skulde lade Faust slippe fra det med Livet, saa kender han ikke Valentin! Udtrykket 'abspaziert' for 'død' er blot skurrilt, tillader ingen Slutning om Dødsmaaden. Og dette betegner ikke nogen 'Stigning' i Forhold til 'Imaginationens Kribskrabs'. Om Meningen med dette Udtryk maa jeg have Lov til at henvise til mit nyere Skrift »Goethes Augen«, S. 202 og det forudgaaende. Man forstaar ikke dette Fauststed uden Kendskab til de der indgaaende behandlede Eiendommeligheder ved Goethes visuelle Fantasiliv. Der er Tale om de Naturvisioner som Goethe hentyder til i Urfaust (som i Werther), en visuel Fantaseren, som Mephisto mener at Faust nu i Skoven — efter en Tid at have været kureret for det og levet som et andet Menneske — er faldet tilbage i. En saadan Fantaseren kan man tage som en aandelig Sygdom, der vel kan ende 'in Tollheit oder Angst und Graus', men hvorfor den skulde føre til Selvmord, ser jeg ikke.¹ Iøvrigt er den

¹ Med 'wieder' (V. 3300) sigtes sikkert til V. 1635 f. og den hele Tilstand, hvori Faust befinder sig ved første Møde med Djævelen og

Konjunktion, der indleder en Stigning, ikke 'und' men 'ja', saa at ogsaa Periodens Bygning viser, at der er Tale om to forskellige Ting. En holdbar Forklaring af Ordene er kun mulig, naar de sættes i Forbindelse med Valentin.

Naar jeg bestemt vægrer mig ved under nogen Omstændigheder at opfatte Mephistos Ord som Hentydning til Selvmordet i Paaskenat, saa er det ikke fordi jeg anser det for umuligt, at Goethe allerede i sin Ungdomsdigtning har villet lade Faust gøre et saadant Forsøg — derom veed vi ingenting — men fordi den Rolle, man tiltænker Mephistopheles derved, forekommer mig urimelig. Efter den traditionelle Opfattelse, — for at tage den først — kan Djævelen ikke have nogen Interesse af at hindre Selvmord, og — 'der Teufel ist ein Egoist und tut nicht leicht um Gottes willen, Was einem andern nützlich ist'. Jeg kan ikke finde andet, end at Selvmord efter Datidens herskende Anskuelse fører til Fortabelse.¹ Men saa vilde det dog være ganske taabeligt

som danner Forudsætningen for Pagtslutningen (i Aaret 1788). Det har samme Grundlag som 3277: 'Dir steckt der Doktor noch im Leib'.

¹ Selvom man ogsaa i det 18. Aarhundrede kan træffe en mildere Opfattelse gjort gældende i Litteraturen, tør man gaa ud fra at Kirken og de der sluttede sig til den, d. v. s. det hele brede Publikum, dømte saaledes. Dette Spørgsmaal kan jeg ikke forfølge her og nøies med at henvise til historiske Fremstillinger som NIEUWENHUIS, *De Απογορευίας* Facinore, Lugd. Bat. 1833 (Forfatterens egen Mening udtalt p. 93—95) eller STÄUDLIN, *Geschichte der Vorstellungen und Lehren vom Selbstmorde*, Göttingen 1824, S. 85 ff., 174 f., hvor Tonen dog er stærkt afdæmpet. Men for at give moderne Læsere en lille Forestilling om, med hvilke Forudsætninger Publikum i det 18. Aarhundrede vilde møde til en Selvmordsscene i Faust, hidsætter jeg nogle Linier af en fra Tysk oversat Fornøden Advarsel for det fordømmelige Selv-Mord, Kjøbenhavn 1788: '. . . de fornemste Grunde, hvorved ethvert fornuftigt Menneske maa blive overbeviist, at det ikke selv tør eller maa forkorte sit Liv, endog kun paa et Øyeblik, uden Tab af al sin evige Velfærd og Salighed. Deraf vil det videre tydeligen sees, at det afskyelige Selvmord bør skyes og flyes, som en vis Nedstyrtelse i den evige Fordømmelse, som al guddommelig Naades og Barmhertigheds modtvillige Forspildelse, som Guds og den hele christelige Religions aabenbare Fornægtelse og Beskæmmelse, ja som den største Utugt og skammeligst

af Mephistopheles at afholde Faust fra dette skæbnesvangre Skridt. Og regner vi med Goethes naturfilosofiske Tænke-
maade, saa vil man heller ikke finde nogen Mening i at den
negative Kraft, som Mephisto i sit Væsen er, skulde mod-
arbeide sig selv. — Da Goethe i 1801 udførte Selvmords-
scenen, lagde han Faust Ord i Munden, som utvivlsomt
reflekterer Goethes egen Tro (703 ff.): 'Ich fühle mich bereit,
Auf neuer Bahn den Aether zu durchdringen Zu neuen
Sphären reiner Tätigkeit. Dies hohe Leben, diese Götter-
wonne!' Men anvendte paa dette Sted er Ordene mente
som en Sofisme, hvormed Faust besmykker sit Forsæt for
sig selv. Thi det er ingenlunde Goethes Mening, at den der
tager Livet af sig, fordi han ikke kan blive til noget her paa
Jorden, derved skulde faa Adgang til den guddommelige
Skabervirksomhed, som Goethe kun lover den, der ved pro-
duktiv Stræben har naaet 'den Gipfel des menschlichen
Daseins' (Entstehungsgeschichte, S. 88 ff.). Man sammen-
holde hermed hans hele Behandling af Spørgsmaalet: *tae-
dium vitae* i Dichtung und Wahrheit B. 13 (LOEPER III,
S. 123 ff., særlig S. 128), hvor han skelner mellem Personer,
'die ein bedeutendes Leben tätig geführt, für irgend ein
groszes Reich oder für die Sache der Freiheit ihre Tage ver-
wendet, und denen man wohl nicht verargen wird, wenn
sie die Idee, die sie beseelt, sobald dieselbe von der Erde
verschwindet, auch noch jenseits zu verfolgen denken',
og andre, 'denen eigentlich aus Mangel von Taten in dem

Gjerning, et Menneske kan begaae paa sig selv' (S. 4). Meget oplysende
er den Behandling man gav Selvmorderens Lig. 'Endogsaa nu omstun-
der er det brugeligt hos de mest oplyste Nationer, at man overleverer
Selvmordernes Legemer, som uærlige, til Natmanden eller Rakkeren
for at begrave dem i Rakkerkullen, eller under Galgen, eller og man
lader dem bortbære af uærlige Slaver. Paa nogle Steder lægges de endog
paa Steyle for at blive Ravneføde (S. 23). — En Digter kunde vel i
andre Tilfælde sætte sig ud over denne populære Tankegang, men ikke
saa godt i det Øieblik hvor han indførte den populære Djævel paa
Scenen.

friedlichsten Zustände von der Welt durch übertriebene Forderungen an sich selbst das Leben verleidet'. Ordene lader ingen Tvivl om, hvorledes Goethe vil have Fausts Forsæt bedømt. — Da jeg ikke antager at dette Forsæt har dyb Rod i Fausts Sind, det kommer (V. 686) som en pludselig Indskydelse, saa finder jeg heller ikke den anvendte Modvægt for let. Paaskesangen minder Faust om 'der Jugend muntre Spiele, Der Frühlingsfeier freies Glück', og denne Erindring, ikke egenlig religiøse Motiver, afholder Faust fra at tømme Giftbægeret. Iøvrigt er det forlængst set, at Opstandelseevangeliet er formet som en Opfordring til Virksomhed (særlig V. 801); saaledes henviser Goethe til en Vei ud, som hverken er Død eller Djævel. Hvormeget Faust i sin Sindsstemning opfatter eller tilegner sig deraf, er et andet Spørgsmaal.

For Fragmentfasen finder jeg da intet Spor af at Selvmordsforsøget har beskæftiget Goethes Tanker; for Ungdomsdigtningen henstaar det ganske i det uvisse. Vi har nogen Grund til at formode, at Mephisto allerede den Gang skulde introducere sig som Hund (se ERICH SCHMIDTS Einleitung, S. LXVI), men dette skulde da formodenlig foregaa ude (som nu Vør dem Tor), ikke inde i Studereværelset og sikkert uden Sammenhæng med et saadant Forsøg. Imod Antagelse af Selvmordsmotivet for den oprindelige Faustkonception taler, at Goethe i Foraaret 1774 udtømte dette Emne i en anden Digtning.

Jeg ser jo vel at Professor DRACHMANN (S. 178) arbejder med en Opfattelse af Mephistopheles, der er stærkt afvigende fra min. Men jeg trøster mig med at jeg holder mig til Goethes egen Definition i Besværgelsesscenen (Entstehungsgeschichte, S. 44 ff.) og at jeg, naar jeg anser denne for gyldig ogsaa for Ungdomsdigtningen, kan henvise til en gennemgaaende Livs- og Verdensopfattelse i Goethes Produktion fra Begyndelsen af 70erne. Mephistos Væsen er Negation. Allerede

1860 har KÖSTLIN, i sit nu vel lidet kendte Skrift, Goethes Faust, seine Kritiker und Ausleger, givet en Udvikling af dette Begreb, som jeg ikke tager i Betænkning at betegne som det ypperligste jeg nogensinde har læst om Mephistos Natur. Navnlig hvad der siges S. 169 f.: 'Goethe hat mit Recht nicht das subjektiv ethische, das Willensmoment zur Hauptsache im Wesen seines Mephistopheles gemacht, sondern etwas Anderes, »das Verneinen, das Vernichten, das Zerstören.« Er ist bei ihm Vertreter nicht des blossen Begriffs des subjektiven bösen Willens, sondern er ist Vertreter des Bösen als eines Objektiven, Realen, lebendig Tätigen, er ist Vertreter des Bösen in universellem kosmischem Sinne, in dem Sinne eines überall wirklichen und wirksamen, alles Dasein und Bestehen unterwühlenden zerfressenden zernichtenden Elements, er ist Vertreter dieses wirklich an allem lebendig Schönen nagenden Wurms der Zerstörung, dieses wirklich überall unermüdlich wirksamen Keims der Verderbnis, mit welcher faktisch alles endliche Sein, alles Positive, alles Leben, alles Glück, alle Kraft und so allerdings auch alle Sittlichkeit, alle auf das Gute gerichtete Gesinnung zu kämpfen hat; er ist das ethisch Böse, aber er ist noch weit mehr als dies, er ist das Negative, das Verderben, das Untergehen überhaupt'. — Dette er Mephistos Kærne. Men i Dramaet, hvor Abstraktioner maa have Kød og Blod, optræder den Onde i en mangefold skiftende og spillende Ham, og det vilde kræve en hel Afhandling at gøre Rede for hans Proteusnatur. Som 'det reale Menneskelivs Repræsentant' (Professor DRACHMANN, S. 178) kan jeg ikke betragte ham; man kan i det høieste sige, at han repræsenterer Menneskelivets Opløsning og Undergang. Mephistopheles er allerede i Urfaust ganske utvetydigt betegnet som 'Teufel' — jeg vil ikke her gaa ind paa KUNO FISCHERS Theorier, som jeg anser for ganske forældede¹ — og en Op-

¹ Sml. MINOR, Bd. 1, S. 215 ff., 225; WITKOWSKI II, S. 69.

timist som Goethe kan ikke have betragtet Djævelen som Menneskelivets Repræsentant. Man maa ikke lade sig vildlede af de vindende Træk, hans Bonsens, hans Klarhed, hans praktiske Sans, hvormed Goethe har udstyret ham, ikke glemme at han spiller Roller som en Virtuoso, at han agerer velmenende og forstandig Raadgiver overfor Faust, navnlig i Pagtscenen. Han 'repræsenterer' Universiteterne med største Bravour, med slagfærdigt Vid og spillende Ironi, saa man snart ikke veed, om det er ham eller en Pedant eller en aandelig fri Videnskabsdyrker eller Digteren der fører Ordet. Han 'repræsenterer' det sexuelle Omraade, men dog navnlig saavidt Mennesker derved bringes i Fordærv, altsaa ikke det sunde Liv, men Reversen — Goethe har moret sig med, altsom Dramaet skred frem, at give hans i Urfaust blot antydende Lyster stadig mere groteske og perverse Udtryk. Han 'repræsenterer' Orthodoxien, som Professor DRACHMANN ikke uden Grund hævder (S. 186), men han er ikke synderlig orthodox i »Hexenküche«. Han har bevaret Træk af den folkelige Opfattelse af Djævelen, men Junker Satan vil ikke være sig selv bekendt, han er en Kavalier som andre Kavalerer. Alle disse Roller og Masker, alle Ræsonnementer og Sofismer, kan ikke og skal ikke tilsløre hans egenlige Væsen.

Om han nu efter Digtets ældre Plan er Jordaandens 'Udsending', som Professor DRACHMANN hævder S. 178 (med Noten) og som jeg selv er kommen for Skade at sige et Sted — derom kan der vel tvistes.¹ Faust opfatter i »Trüber Tag« (1775) og »Wald und Höhle« (1788) Sagen saaledes, at Jordaanden har givet ham Mephisto som 'Gefährte', smedet ham til denne 'Schandgeselle'. Mephistopheles hører i hvert Fald til Jordaandens Sfære (efter Opfattelsen i de ældre Partier, der lader 'Herren' ude af Betragtning), han er det negative Element, som for det Menneske

¹ Se MINOR, Bd. I, S. 223 f.

der tilegner sig de positive Gaver er den uundgaaelige Revers. Men at Jordaanden skulde have sendt Mephisto — som *παράκλητος*, skulde man næsten tro — det veed vi intet om. Af begge Steder fremgaar endda klart nok, at Jordaanden ikke har sat Mephisto i sit Sted, men at denne følger med i Købet, naar Jordaanden laaner Øre til Fausts Bønner. Det betyder til syvende og sidst, at alt Liv har sin Forkrænkelighed i sig: der er ingen Fornyelse uden Død. Man kan finde, at Fausts Beklagelser over dette Forhold er i Strid med hans frivillige Afslutning af Pagten. Men det indgaaede Væddemaal er i sidste Instans — naar vi lægger Mythologien til Side — en Kappelstrid mellem de to Poler i Fausts egen Natur, mellem + Faust og ÷ Faust, og Livet er nu eengang som det er.

Jeg kan heller ikke give Professor DRACHMANN Ret, naar han, med Betoning af V. 1745 (In deinen Rang gehör' ich nur) vil fastholde, at Jordaanden med sit Afskedsord til Faust (V. 512 f.): 'Du gleichst dem Geist, den du begreifst, Nicht mir!' henviser Faust til Mephistopheles. Man kunde saa ogsaa sige at Jordaanden henviser til Wagner, der et Øieblik efter stikker sin Nathue ind ad Døren. Faust forstaaar ikke Ordet, der har noget af Orakelsvarenes Dunkelhed: 'Nicht dir! Wem denn?' og tygger længe paa det. I sin første Fortvivlelse siger han: 'Nicht darf ich dir zu gleichen mich vermessen' (623) . . . 'Den Göttern gleich' ich nicht! zu tief ist es gefühlt; Dem Wurme gleich' ich, der den Staub durchwühl' (652 f.). Ved Pagtslutningen siger han saa, endnu mistvivlende om sig selv: 'Ich habe mich zu hoch gebläht, In deinen Rang gehör' ich nur'. Dette maa ligesaa lidt som det forrige opfattes som Goethes Vurdering af Faust og hans Forhold til Mephisto, det er Udtryk for Fausts Stemning. Aldrig har Goethe ment, at Faust skulde ligne Mephisto eller rangere med ham: Goethes dybe Ringeagt for det blot negative udelukker en saadan Antagelse. Den egenlige Me-

ning af Jordaandens Svar er denne: Søg at forstaa mig, saa vil du komme til at ligne mig. Det realiserer Faust til en vis Grad i »Wald und Höhle« med 'dieser Wonne, die mich den Göttern nah und näher bringt'. Her er Stemningen høi, derfor føler han sig igen i Slægt med de skabende Magter.

Naar Professor DRACHMANN endelig i den sent tildigtede første Del af Pagts scenen vil finde en Reflex af det formentlige Ungdomsmotiv: Selvmord forhindret af Mephisto, saa kan jeg ikke være enig med ham. Den Vanskelighed Goethe havde at overvinde ved denne Tildigtning beroede ikke paa Udformningen af Selvmordsmotivet, men paa den stærke Betoning af Daadsevangeliet, der præger Scenerne mellem Paaskenat og den gamle Pagts scene. Man tror ved Gennemlæsningen at finde en sammenhængende Kæde af Impulser til og Forsæt om virksomt Liv i de jordiske Kaar. Med Opfordringen: 'Reiszet von Banden Freudig euch los! Tätig ihn preisenden' . . . prædiker Paaskesangen Personlighedens Fornøelse og Virkepligten. Og i denne Aand betragter Faust Folkelivet paa Paaskedag: 'Sie feiern die Auferstehung des Herrn, Denn sie sind selber auferstanden'. I Studereværrelset former Faust endelig Løsenet: 'Im Anfang war die Tat'. Med et kortvarigt Tilbagefald betegner denne Scenerække en mægtig Stigning af Fausts Livsmod, og endnu ved Besværgelsen og den første Forhandling med Mephisto er han fuld af Optimisme, og behandler Mephisto og hans 'værdige Pligter' med største Overlegenhed. Efter denne hele Udvikling kunde Goethe ikke lade den gamle Pagts scene følge uden Overgang. De Ord hvormed den begyndte: 'Hör' auf, mit deinem Gram zu spielen, Der, wie ein Geier, dir am Leben frisst', vilde være komne som en vaad Svamp i Ansigtet paa Læseren. De maatte motiveres, om ikke ved Handling — det har Goethe ikke formaaet —, saa ialfald ved en Stemningsanalyse. Goethe har saa spundet Motiveringerne ud af Selvmordsscenen, og har givet den en saa dyster pes-

simistisk Tone, at Læseren — som oftere fremhævet — dog ikke føler sig tilfredsstillet.¹ Man leder forgæves efter en Grund til dette Omslag i Fausts Sind og slaar sig til Ro med at hans Stemningssvingninger nu eengang er uberegnelige.

¹ Med Hensyn til Aandekoret (V. 1607 ff.) maa jeg henvise til ERICH SCHMIDTS Note til Stedet, der synes mig at træffe det rette. Det er 'ein gefährlicher Schmeichelgesang' af Djævle, som Goethe udtrykkelig lader Mephistopheles sige.

IV. TIDSREGNING

Et Hovedformaal med Goethes Italiensreise var, som bekendt, at skaffe ham Otium til en samlet Udgave af hans trykte og utrykte, tildels endnu langt fra færdige, poetiske Skrifter. Det lykkedes ham da ogsaa at fuldføre Iphigenie paa Vers i de sidste Maaneder af 1786, derpaa, efter Afstikkeren til Neapel og Sicilien, at faa Egmont færdig i Juli og August 1787. De følgende Maaneder anvendtes til Bearbejdelse af Erwin og Elmire og Claudine, og den 9. Februar 1788 kunde Goethe med Hjemsendelsen af Claudines sidste Akt betragte 5. Bind som afsluttet. Tilbage stod da endnu Skrifternes 3 sidste Bind, navnlig Tasso, Faust og de mindre Digte. Med Ordningen af de sidste, der var bestemte for 8. Bind, syslede han allerede før 2. Februar og mente ved Midten af Maaneden (til Carl August ^{16/2} 88, Ital. Reise ^{23/2} 88) at have dem nogenlunde i Orden. Med de Smaadramer, der skulde ledsage dem, havde det dóg endnu lange Udsigter. En Plan til Tasso havde han lagt paa Overfarten til Sicilien, 'im Walfischbauch ziemlich gediehen' (Ital. Reise ^{2/4} 87), og det var hele Tiden hans Hensigt at fuldføre dette Drama, inden han gik til Faust, der som det tungeste Arbejde skulde gemmes tilsidst. Men saa i den sidste Uge af Februar fik han en Indskydelse, der ændrede Arbejdsplanen noget. 'Ich habe den Mut gehabt, meine drei letzten Bände auf einmal zu überdenken, und ich weisz nun genau, was ich machen will; gebe nun der Himmel Stimmung und Glück, es zu machen!' (Brev til Herder i Ital. Reise, ^{1/3} 88).

Denne Indskydelse bragte for en kortere Tid Faust frem foran Konkurrenten Tasso. I den 'righoldige' Uge, der efter sit Indhold staar for Goethe som en Maaned, lægger han Plan til Faust og skriver en ny Scene til samme. Naar han saa tilføier i Brevet: 'Auch ist der Plan von Tasso in Ordnung', saa sigter han vel til den nævnte Plan fra Hvalfiskens Bug, saa at den i Hovedsagen ikke falder i den righoldige Uge. Det samme maa gelde om de 'Vermischte Gedichte', som optog ham de foregaaende Uger. Han har saa læst Mengs og spekuleret over Farver — men Ugens Rigdom maa efter alt at dømme navnlig bestaa i Faustscenen, der altsaa sikkert maa repræsentere en betydelig Indsats. Der gaar da ogsaa gennem hele Brevet en Seiersklang, der tydeligt viser, at Goethe er sig bevidst at have gjort et stort Skridt fremad, at han føler sin Produktivitet saa stærk som nogensinde, at han har fundet Veien tilbage til sin Ungdoms Verden og formaar at digte videre i dens Aand. — Derpaa følger igen 'eine gute, reiche und stille Woche' ($\frac{8}{3}$) og derpaa endnu en, der 'sich ungeachtet des üblen Wetters gut gehalten hat' ($\frac{15}{3}$). Hvad Goethe skriver i disse Uger, hører vi intet om, men da vi veed, at Tasso først optages efter den 15. Marts, saa er der ingen Grund til at betvivle, at de er kommet Faust tilgode. Saa følger en urolig Tid med Paaskehøitideligheder og Forberedelser til Oprud fra Rom. Den 28. Marts skriver Goethe til Hertugen, at han læser Tassos Biografi, at Tasso skal beskæftige ham paa Hjemreisen og Faust gemmes til Vinteren (sml. Ital. Reise $\frac{14}{4}$ 88, hvorefter $\frac{15}{3}$ er *terminus a quo*): det er klart at Faust er lagt til Side. Men selv om Goethe i Rom kun har anvendt Tiden fra 24. Febr. til 15. Marts paa Faust, saa er tre Uger rigelig Tid til de tre nye Scener Fragmentet bringer — tilmed naar hans Produktionsevne var paa sit høieste.

Tasso havde altsaa taget Luven fra Faust, og Arbeidet derpaa kan vi følge gennem talrige Udtalelser fra Marts 88

til Juli 89 (GRÄF II. 4, 302 ff.), medens Faust ikke lader høre fra sig. Det er klart at Goethe i al denne Tid har ladet Faust ligge. Endelig den 5. Juli 89 sender han Hertugen denne Meddelelse: 'Faust will ich als Fragment geben, aus mehr als einer Ursache'. Og den 2. November skriver han til Reichardt: 'Hinter Fausten ist ein Strich gemacht'. Endelig den 5. November til Hertugen: 'Ich bin wohl und fleiszig gewesen. Faust ist fragmentiert, das heiszt in seiner Art für diesmal abgetan. Mittelsdorf schreibt ihn ab.' — Endnu før Tasso var færdig, stod det altsaa Goethe klart, at Faust maatte trykkes som Fragment. Han længtes blot efter at faa 'Skriverne' afsluttede, for at kunne gaa 'an andre Sachen': og efter et hastigt Redaktionsarbeide i Efteraaret, maaske kun i Oktober, kunde han den 5. November endelig føle sig 'als ein freier Mensch'.

Ingen kan gennemarbeide Vidnesbyrdene fra de to Perioder, hvori Fragmentfasen altsaa deler sig, uden at føle en høist karakteristisk Modsætning. Foraarsugerne i Rom 1788 er en Tid, da Digteren svulmer af Produktivitet: Efteraaret i Weimar 1789 finder ham fuld af Længsel efter bare at slippe bort fra et Arbeide, der er løbet uhjælpe ligt ud i Sandet. Den første Periode tilhører Digteren, den anden Redaktøren; den første er konstruktiv, den anden, maa vi slutte, snarest destruktiv. Vi kan nemlig, med en til Vished grænsende Sandsynlighed, henføre den anden Redaktion af »Wald und Höhle« til den sidste Periode. Naar Goethe under Arbeidet paa denne Scene ganske forandrer Plan og Hensigt med den og fører den til Ende ved at lappe en Scene-stump af helt anden Oprindelse paa den, saa kan man vide, om ellers nogen filologisk Slutning maa gælde for tvingende, at de to Redaktioner tilhører hver sin af de to Arbeidsperioder. Den oprindelige Skovscene maa falde i den romerske Periode, medens Goethe endnu var produktiv og levede i sin nys lagte Plan. Den færdige Scene er bleven til ved et

Redaktionsarbejde, hvis Flygtighed røber sig i enkelte Modsigelser, i den magelige Brug af Saks og Klister, og i det triste Hovedresultat, at den usammenhængende Dialog ikke har kunnet faa nogen passende Plads i Dramaet.

Naar man fastholder dette Synspunkt, saa bliver det i Grunden ikke noget særdeles vigtigt Spørgsmaal, hvad Goethe nærmere har ment med de Ord i Brevet af 1. Marts 1788: 'ich habe schon eine neue Scene ausgeführt, und wenn ich das Papier räuchre, so dünkt' ich, sollte sie mir niemand aus den alten herausfinden'. Ved Hjælp af den 1887 fundne Afskrift af Urfaust kan vi med Sikkerhed begrænse Mulighederne til tre (ikke som hidtil altid hævdet: to): Pagtscenen, Hexenküche, Wald und Höhle. Om alle tre gælder det, at de ikke skrevne i Foraaret 88, saa tilhører de Efteraaret 89, saa at en kronologisk Feil ialfald bliver ringe. For Hexenküche staar, hvis Goethe i 1829 huskede¹ rigtigt, romersk Oprindelse fast — vi har ikke mindste Grund til at bestride denne Datering. For den oprindelige Skovscene er samme Datering overveiende sandsynlig (s. ovf.). For Pagtscenen, der er langt den betydeligste af de tre, kan det ikke antages at den er bleven til i det uproduktive Efteraar 89, efterat det var besluttet at udgive Faust som Fragment. Derefter bliver vi nødt til at sætte alle tre Scener i Tiden fra 24. Februar til circa medio Marts 1788 — og Mulighederne for en Feildatering bliver altsaa stærkt begrænsede. Men vi bør ikke derfor give Afkald paa en bestemt Tydning. Allerede SCHERER læste Brevet saaledes, at Goethe med den nye Scene mente ikke blot at have truffet sin gamle

¹ Jeg tror nemlig ingenlunde at Goethes Meddelelse til Eckermann (¹⁰/₄ 29) støtter sig til Breve eller andre Optegnelser, som Eckermann havde et mere eller mindre flygtigt Kendskab til. Eckermanns Spørgsmaal er saaledes at forstaa, at Goethe allerede tidligere efter Erindringen havde berørt Sagen for ham. Der er intet paafaldende i at Goethe har bevaret en tydelig Erindring om et enkelt Punkt af Digtingens Historie: »Hexenküche« har i hans Hukommelse været fast associeret med Borgheses Have.

Tone, men ogsaa at have 'fundet Traaden'. Saaledes ogsaa ERICH SCHMIDT, Urfaust LVII Fodnote. Professor DRACHMANN opponerer (S. 176) mod denne 'Kombination' og insisterer paa Brevets Ordlyd. Jeg tror nu dog, at Goethe, naar han i een og samme Uge lægger Planen og udfører en Scene, vil udføre et Motiv der har ganske særlig Betydning for Planen, og dette psykologiske Moment bringer da ogsaa Professor DRACHMANN til (S. 188) at slutte sig til denne Betragtning.¹ Men vi kan meget godt holde os strengt til Ordlyden: Resultatet bliver ganske det samme. — Vor Sluttemaade er Eliminationsmetoden.

Hvis man vil antage at den nye Scene er »Wald und Höhle«, som SCHERER antog og efter ham mange har hævdet (GRÄF II. 2, S. 43, Fodnote med Litteraturhenvisninger), saa maa man, som GRÄF og andre, udskyde Monologen, hvis Blankvers vilde umuliggøre denne Tydning. I Virkeligheden gaar dette ikke an, ERICH SCHMIDT siger med Rette (Urfaust LXI): 'Der Dialog setzt unläugbar unsern Monolog und seine Scenerie voraus'. Den nøie Sammenhæng ytrer sig ogsaa i den Økonomi, hvormed Goethe lader Faust svare Mephisto saa ordknap som muligt, fordi han i Monologen har udtømt Situationen. Dialogen bliver uden denne Basis uendelig meget fattigere. Betænk vi dernæst at Dialogen, som vi har set, er skreven i to Omgange, saa maa vi spørge, om der menes den hele Dialog, eller den oprindelige til Ordene: 'Genug damit'. I første Tilfælde skulde Goethe istedenfor at skrive: 'ich habe eine neue Scene ausgeführt', have skrevet: 'ich habe aus Neuem und Altem eine Scene zusammengeflickt';

¹ I Brevet følger disse Ord: 'Da ich durch die lange Ruhe und Abgeschiedenheit ganz auf das Niveau meiner eignen Existenz zurückgebracht bin, so ist es merkwürdig, wie sehr ich mir gleiche, und wie wenig mein Inneres durch Jahre und Begebenheiten gelitten hat'.— Dette er gaaet op for ham under Arbeidet paa den nye Scene og viser at der er Tale ikke blot om Vers og Stil, men om den hele Aand, hvori Scenen er udført.

i sidste Tilfælde maatte det hedde: 'ich habe eine neue Scene angefangen', ikke: 'ausgeführt'; thi denne Dialogstump, der stopper op paa det afgørende Sted, er ingen udført Scene. Goethe overdriver ikke, praler ikke: vi kan roligt stole paa, at Ordene betyder hvad de betyder. — Jeg behøver næppe at vise, at Professor VEDEL ved sin Hypothese, at Monologen i Hovedsagen er skreven c. 1780, afskærer sig fra at slutte sig til denne Tydning (S. 58 f.): naar Dialogen, som jo dog er en tostemmig Udførelse af Monologen og nøie slutter sig til den, er yngre end Monologen, saa har den (Dialogen) aldrig existeret som selvstændig Scene, hvad Brevets Ordlyd jo forudsætter for den 'nye' Scene.

Ved »Hexenküche« bortfalder den Hovedgrund, der udelukker »Wald und Höhle«: Hexenküche er ubestridelig 'eine neue Scene', og at den er skreven i Rom, og i eet Træk, kan ikke betvivles. Men ganske samme Indvending kan rettes mod den som mod Monologens Blankvers. Hvis man kunde forelægge Faustfragmentet for en Expert, der stod fremmed for Diskussionen, og bede ham deraf udsondre en eller to Scener, der rhythmisk og stilistisk afviger stærkt fra de øvrige Partier, saa vilde han ved den blotte Gennembladning stanse ved »Hexenküche«, hvor allerede det typografiske Billede er saa forskelligt fra det sædvanlige. Det kommer af disse Marekatte-Repliker i tohævede rimede Vers, som derpaa Hexen og endog Mephistopheles optager:

Entzwei! entzwei!
 Da liegt der Brei,
 Da liegt das Glas!
 Es ist nur Spasz,
 Der Takt, du Aas,
 Zu deiner Melodei!

Hele denne Rhythme, og Tone, og Stil er fuldkommen fremmed for Urfaust, ja danner den grelleste Modsætning til den. Vil man hos Goethe søge Paralleler, saa maatte det snarest

blive i hans Syngestykker og Operetter — i en Opera buffa vilde denne Form passe ganske godt — dog at Hexenküche har sin egen Farve og staar ganske isoleret i Goethes Produktion. — Rent typografisk paafaldende er ogsaa de overordenlig udførlige sceniske Anvisninger, der er det ydre Udtryk for en dybtgaaende indre Forskel. — Alt i alt staar Hexenküche den gamle Form fuldkommen saa fjernt som Monologens Blankvers. Og det er virkelig at vurdere Goethes Aandsevner for lavt, naar man tror at han ikke kunde føle Forskellen. Og nu tænke man sig Goethe, i Faderglæde over dette glimrende Makværk, skrive til Herder, at han deraf kan se, at han, nu da han ved den lange Ro og Ensomhed er bragt tilbage til sin egen Tilværelses Niveau, ganske ligner sig selv!

Derefter bliver som eneste Mulighed Pagts scenen tilbage, Vers 1635—1867. Her er ikke blot ingen grelle Afvigelser fra den oprindelige Digtningens Form, men Goethe har, som jeg (Entstehungsgeschichte, S. 13 f.) har vist, tydeligt lagt an paa at træffe sin gamle Tone. Og her kunde han med fuldeste Ret sige, at han lignede sig selv, at hans Indre ikke havde lidt meget af Aar og Hændelser. Ved Udførelsen af denne Scene, der ikke blot er den centrale i Faustdigtningen, men har sine Rødder dybt i Goethes Jeg, havde han i fuldt Maal Brug for sig selv, for Personlighedens inderste Kærne. Væddemaalet med Mephistopheles er den unge Goethes Kamp med Verden og med sig selv.

INDHOLD

	Side
I. Pagtslutningen.....	5
II. Mephistos Monolog.....	18
III. Wald und Höhle.....	33
IV. Tidsregning.....	49

DET KGL. DANSKE
VIDENSKABERNES SELSKABS SKRIFTER

7DE RÆKKE

HISTORISK OG FILOSOFISK AFDELING

	Kr. Ø.
I., 1907—1909.....	9.35
1. CHRISTENSEN, ARTHUR: L'empire des Sassanides. Le peuple, l'état, la cour. 1907.....	3.75
2. JØRGENSEN, ELLEN Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling. Résumé en français. 1908.....	3.90
3. STEENSTRUP, JOHANNES: Indledende Studier over de ældste danske Stednavnes Bygning. Résumé en français. 1909.....	4.00
II., 1911—1916 (med 4 Tavler).....	11.35
1. ÓLSON, BJØRN MAGNÚSSON: Om Gunnlaugs saga Ormstungu. En kritisk Undersøgelse. 1911.....	1.70
2. NIELSEN, AXEL: Den tyske Kameralvidenskabs Opstaaen i det 17. Aarhundrede. Résumé en français. 1911.....	3.35
3. TUXEN, POUL: An Indian primer of philosophy or the Tarkabhāṣā of Keçavamiçra. Translated from the original Sanscrit with an introduction and notes. 1914.....	2.00
4. CHRISTENSEN, ARTHUR: Le dialecte de Sämnan. Essai d'une grammaire Sämnanie avec un vocabulaire et quelques textes suivie d'une notice sur les patois de Sängsar et de Läsگرد. 1915.....	2.40
5. ADLER, ADA: Catalogue supplémentaire des Manuscrits Grecs de la Bibliothèque Royale de Copenhague. Avec 4 planches. Avec un extrait du Catalogue des Manuscrits Grecs de l'Escurial redigé par D. G. MOLDENHAWER. 1916.....	4.40
III., 1914—1918.....	13.65
1. AL-KHWÄRIZMĪ, MUHAMMED IBN MŪSĀ: Astronomische Tafeln in der Bearbeitung des MASLAMA IBN AHMED AL-MADJRITĪ und der latein. Uebersetzung des ATHELHARD VON BATH auf Grund der Vorarbeiten von A. BJØRNBO † und R. BESTHORN herausgegeben und kommentirt von H. SUTER. 1914.....	8.90
2. HØFFDING, HARALD: Totalitet som Kategori. En erkendelsesteoretisk Undersøgelse. 1917.....	3.50
3. HØFFDING, HARALD: Spinoza's Ethica. Analyse og Karakteristik. 1918.....	4.35
IV., (under Pressen).	
1. MØLLER, HERM.: Die semitisch-vorindogermanischen laryngalen Konsonanten. Résumé en français. 1917.....	4.00

HISTORISK-FILOLOGISKE MEDDELELSER

UDGIVNE AF

DET KGL. DANSKE VIDENSKABERNES SELSKAB

1. BIND (Kr. 8.50):

1. THOMSEN, VILHELM: Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós (Hongrie). 1917. 0.65
2. BLINKENBERG, CHR.: L'image d'Athana Lindia. 1917 1.35
3. CHRISTENSEN, ARTHUR: Contes Persans en langue populaire, publiés avec une traduction et des notes. 1918 2.90
4. HUDE, KARL: Les oraisons funèbres de Lysias et de Platon. 1917. 0.35
5. JESPERSEN, OTTO: Negation in English and other languages. 1917. 3.35
6. NILSSON, MARTIN P.: Die Übernahme und Entwicklung des Alphabets durch die Griechen. 1917 0.70
7. SARAUW, CHR.: Die Entstehungsgeschichte des Goethischen Faust. 1918 2.35

2. BIND:

1. NYROP, KR.: Histoire étymologique de deux mots français (*Haricot*, *Parvis*). 1918..... 0.60
2. Jón Arasons religiøse digte udgivne af FINNUR JÓNSSON. 1918.. 1.75
3. SARAUW, CHR.: Goethes Augen. 1919..... 4.50
4. TUXEN, POUL: Forestillingen om Sjælen i Rigveda. Med nogle Bemærkninger om Sjæleforestillingens Udformning i de ældste Upanisader. 1919..... 0.65
5. BLINKENBERG, CHR.: Hades's Munding. 1919 0.65
6. NYROP, KR.: Études de grammaire française (1. Onomatopées. 2. Mots abrégés. 3. Néologismes. 4. Mots d'emprunt nouveaux. 5. *Haricot* et *Parvis*). 1919 1.75
7. CHRISTENSEN, ARTHUR: Smeden Kāvāh og det gamle persiske Rigsbanner. 1919..... 0.85
8. SARAUW, CHR.: Goethes Faust i Aarene 1788—89. 1919..... 1.75